

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Stereotypy a atribuční procesy mezi Čechy a Romy v České republice

Eva Tenglerová

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Hnilica, CSc.

Praha 2016

Prague college of psychosocial studies

**Stereotypes and attribution processes
between Czechs and Romanies in the Czech
Republic**

Eva Tenglerová

The Diploma Thesis Work Supervisor:
Doc. PhDr. Karel Hnilica, CSc.

Praha 2016

Anotace

Diplomová práce se zabývá stereotypy a atribučními procesy mezi Čechy a Romy v České republice. Hlavním cílem bylo zjistit, zda atribuční procesy odpovídají stereotypům o Romech. Práce se dělí na teoretickou a praktickou část. V teoretické části se popisují stereotypy a atribuční procesy, charakterizuje se romské etnikum a vztah mezi ním a českou majoritní populací. V praktické části se pomocí dotazníkového šetření zkoumají atribuční procesy Čechů k Romům a porovnávají se s atribucemi k vlastnímu etniku a se stereotypy.

Klíčová slova: kauzální atribuce, Rom, stereotyp, předsudek, diskriminace, etnikum, sociální kategorizace

Abstract

The diploma thesis deals with stereotypes and attribution processes between Czechs and Romanies in the Czech Republic. The main objective was to determine if the attribution processes correspond to the stereotypes about Romanies. The thesis is divided into a theoretical and a practical part. The theoretical part describes the terms of stereotypes and attribution processes, characterizes the Romany ethnic group and the relationship between them and the Czech majority population. A questionnaire was used in the practical part to examine attribution processes of Czechs toward Romanies and to be compared with attributions of their own ethnic group and with stereotypes.

Keywords: causal attributions, Romany, stereotype, prejudice, discrimination, ethnic groupe, social categorization

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením Doc. PhDr. Karla Hnilici, CSc. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

Dále prohlašuji, že odevzdaná písemná verze diplomové práce a verze elektronická jsou totožné.

.....

Eva Tenglerová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé diplomové práce Doc. PhDr. Karlu Hnilicovi, CSc. za cenné rady, náměty a odborné vedení při zpracovávání tématu.

Eva Tenglerová

OBSAH

ÚVOD	9
1 VYBRANÉ POJMY SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGIE	11
1.1 (Sociální) kategorizace.....	11
1.2 Následky kategorizace	12
1.3 Stereotypy	13
1.4 Rozdíl mezi stereotypy a předsudky	15
1.5 Předsudky	16
1.6 Diskriminace	18
1.7 Atribuční procesy	19
1.7.1 Základní atribuční chyba	20
1.7.2 Atribuční styly a jejich následky	21
1.7.3 Konzistence, distinktivnost, konsenzus	22
1.8 Výzkum	23
2 ROMOVÉ	25
2.1 Historie	25
2.1.1 Putování z Indie	25
2.1.2 České země do roku 1945.....	26
2.1.3 1945 - 1989	27
2.2 Základní charakteristika	29
2.2.1 Počet	29
2.2.2 Etnikum.....	29
2.2.3 Vzhled (jako problém)	31
2.3 Kultura	32
2.3.1 Hodnota vzdělávání	33
2.3.2 Čistota a nečistota.....	34
2.3.3 Pojem pravdy	35
2.3.4 Vztah k majoritě	36
2.3.5 Kriminalita	36
2.3.6 Romská kultura dnes.....	37
2.4 Psychika.....	38
2.4.1 Introspekce a sebevědomí.....	38
2.4.2 Morálka	39
2.4.3 Odložení požitku	40
2.4.4 Základní emoce: strach	40

3	VZTAH ROMŮ A MAJORITY.....	42
3.1	Po roce 1989.....	42
3.2	Současný nepříznivý stav a vztah	44
3.3	Odlíšnost a její následky	45
3.4	Stereotypy, předsudky a diskriminace mezi etniky.....	47
3.5	Zrnka pravdy.....	48
3.6	Začarovaný kruh.....	48
3.7	Asimilace, integrace, inkluze	49
3.8	Romská identita.....	51
3.9	Jednota romského národa a jeho zástupci	53
3.10	Paradoxní podpora	54
3.11	Hledání řešení.....	56
4	PRAKTICKÁ ČÁST. VLASTNÍ VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ	60
4.1	Zkoumaný problém.....	60
4.1.1	Cíl výzkumu a hypotézy.....	60
4.2	Charakteristika výzkumného souboru	61
4.3	Metodika	61
4.3.1	Metoda měření	61
4.3.2	Průběh a postup výzkumného šetření.....	64
4.4	Výsledky.....	64
5	DISKUSE, ANALÝZA A ZÁVĚR K VÝZKUMNÉMU ŠETŘENÍ.....	67
5.1	Obsahová část.....	67
5.1.1	Atribuce o Romech.....	67
5.1.2	Atribuce o Češích	68
5.1.3	Typičnost chování pro etnika - stereotypy	70
5.2	Metodologická část.....	71
5.3	Závěr.....	72
	ZÁVĚR	74
	SEZNAM LITERATURY	76
	INTERNETOVÉ ZDROJE.....	80
	PŘEDNÁŠKA.....	81
	PŘÍLOHY	

ÚVOD

Téma diplomové práce jsem si vybrala na základě zájmu o romské etnikum a atribuční procesy. Velmi mě zaujal italský výzkum využívající atribuční procesy pro zmapování vztahu mezi dvěma etniky a nechala jsem se jím inspirovat.

Romy v České republice hodnotí kdekdo, já stála o detailnější nahlédnutí do jejich původní kultury, o které nejsou informace příliš rozšířené. Chtěla jsem se dozvědět, zda je stále udržována a je-li s českou kulturou vůbec kompatibilní, které hodnoty jsou společné a které se vzájemně popírají.

Zároveň mě zajímaly proměny vztahu české majoritní společnosti k Romům, ve kterém lze nyní vysledovat různé ambivalentní postoje a nezdědka i názory neshodující se s tradovanými a všem známými stereotypy. Chtěla jsem zjistit, zda je postoj k Romům opravdu tak negativní, jak ho známe z médií.

Diplomovou práci jsem rozdělila na teoretickou a praktickou část. V teoretické části věnuji první kapitole vymezení vybraných pojmů ze sociální psychologie týkajících se tématu a jejich vzájemnému vztahu.

Ve druhé kapitole stručně shrnuji romskou historii, problematiku vymezení romského etnika, jeho charakteristiku a prvky kultury, kterými se Romové odlišují od kultury české.

Ve třetí kapitole se zabývám současným vztahem mezi Čechy a Romy, možnostmi a variantami soužití. Zmiňuji otázku romské identity, jednoty romského etnika a jeho zástupců. V závěru se zabírám

neúčinnou podporou a popisují problémy při hledání řešení pro zlepšení vzájemného vztahu.

V praktické části práce předkládám výsledky vlastního výzkumného šetření zaměřeného na zjištění atribučních procesů o Romech. Zkoumám, zda odpovídají stereotypům a zda se liší od atribucí týkajících se chování Čechů. Testuji i vliv pohlaví a studijního zaměření na atribuce a stereotypy. Zabývám se příklonem k vnitřním či vnějším atribucím při předložených otázkách týkajících se konzistence, distinktivnosti a konsenzu.

1 VYBRANÉ POJMY SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGIE

Stereotypy, předsudky, diskriminace a atribuční procesy jsou pojmy hojně skloňované v sociální psychologii. Jsou často zkoumány, mnozí odborníci se jimi snaží vysvětlit naše chování k druhým lidem známým i neznámým, vnímání druhých skupin, nesympatie, konflikty a v neposlední řadě i xenofobii a rasismus.

Společným jmenovatelem těchto pojmů je ovlivňování vnímání druhých lidí a chování k nim. S vnímáním druhých lidí pak úzce souvisí sociální kategorizace, která je pravděpodobně původcem těchto kognitivních, emocionálních a konativních prvků.

1. 1 (Sociální) kategorizace

Potřeba kategorizace je vrozenou a přirozenou lidskou vlastností, první etapou ve zpracování vnímaného, slouží k třídění informací o světě, lepší orientaci, uchování vědomostí, pocitu organizace a předvídatelnosti světa, pomáhá zpřehlednit a zjednodušit naše myšlení a chování. Kategorizace je automatickou činností a jedná se vždy o interpretaci reality konkrétního člověka, dva lidé třídí informace do kategorií různě. I kategorizaci se však lidé učí socializací a mívají tedy kategorie velmi podobné. Proto obecné poznatky o kategorizaci přináší důležité informace pro konkrétní vztahy (FOLLENFANT, 2015; PENDRY, et al., 2006, s. 182).

Kategorie se vytvářejí nejčastěji na bázi podobnosti prvků nebo jejich společného osudu. Vzniklé třídy prvků mají někdy nejasné

hranice, některé jsou náhodné, protože nejsou všechny vlastnosti věcí, zvířat, lidí... odlišné na první pohled, ale představují určité spektrum a kontinuum, které se různým lidem může jevit odlišně. Primárními kategoriemi pro organizaci informací o druhých osobách jsou pohlaví, věk a rasa (WHITLEY et KITE, 2013, s. 10). I u těchto zdánlivě jasných kategorií člověk někdy zaváhá, kam druhého zařadit.

Výzkumy v této oblasti využívají především techniku morfinu, při které se kombinují obrázky ze dvou kategorií (muž/žena, černoch/běloch apod.) do jednoho (tvář s 60 % mužských rysů a 40 % ženských rysů apod.) a úkolem respondentů je zařadit ho do dané kategorie (muž/žena). V té chvíli se ukazuje důležitost kontextu – např. oblečení – který je pro kategorizaci podstatný. Kategorizace světa je ovlivněna znalostmi, zkušenostmi, ale i aktuálním zdravotním stavem, rozpoložením, situací, ve které se nacházíme, naší motivací apod. (FOLLENFANT, 2015).

1. 2   Následky kategorizace

Rozčlenění informací do kategorií má své následky při dalším zpracování těchto údajů. Potřeba organizace vede ke zdůraznění podobností prvků uvnitř kategorií a zdůraznění odlišností prvků z různých kategorií.

Tato vlastnost se více projevuje u cizích skupin: lidé ze skupiny, do které člověk nepatří, se mu zdají podobnější, než ti z jeho skupiny, v té si je rozdílů více vědom. Homogenita a zaměnitelnost členů cizí skupiny pak zjednodušuje proces vzniku a udržování stereotypů o této skupině. Sociální kategorizace bývá někdy označována přímo jako kognitivní základ stereotypů (FOLLENFANT, 2015; PENDRY, et al., 2006, s. 183).

1. 3 Stereotypy

Stereotypy vyplývají ze sociální kategorizace, mají s ní tedy mnoho společného (slouží k jednodušší orientaci ve světě, každý člověk má své, i když velká část je sdílená, předávaná v průběhu socializace). Stereotypy jsou součástí kultury, objevují se v médiích, děti se je již v útlém věku učí od rodičů pozorováním a imitací a přebírají je tak dříve, než rozumí jejich obsahu (WHITLEY et KITE, 2013, s. 14).

Marek JAKOUBEK (2004, s. 134) chápe stereotypy (i předsudky) ve smyslu *„obecných soudů tradovaných skupinou a vštěpovaných jejím členům obvykle dříve, než se tito osobně setkají s představiteli dotyčné kategorie.“* Jde o soubory představ, přesvědčení, které mají lidé o určité skupině (ne nutně lidí, ale i zvířat, věcí, přestože zde se zaměřujeme právě na skupiny lidí). Lidé je mohou mít o skupině vlastní, do které patří, ty se nazývají autostereotypy nebo o skupině cizí, do které nepatří, těm se říká heterostereotypy.

Podle Nicky HAYESOVÉ (2013, s. 147) jde o hodnocení *„členů společenské skupiny, jako by byli všichni stejní, a jednání s příslušníky této skupiny, jako by se nevyznačovali žádnými jinými než skupinovými charakteristikami.“* Stereotypy vedou ke zjednodušování skutečnosti a týkají se různých charakteristik: vzhledu, povahových rysů, chování... (Číňané jsou malí, uzavření a dobře se učí), kterými se skupina má odlišovat od ostatních (FOLLENFANT, 2015; HARTL a HARTLOVÁ, 2010, s. 552).

Stereotypy se většinou vytvářejí na základě nějaké zkušenosti, často však na zkušenosti s nereprezentativním vzorkem zmiňované populace. Když například strávíte půl roku v jednom městě ve Francii, blíže poznáte asi 5 Francouzů, po příjezdu do Čech jste najednou odborníkem a druzí si podle Vašich zkušeností utváří názor „jáci Ti

Francouzi vlastně jsou“. Tyto informace mohou obsahovat zrnka pravdy, ta však mohou patřit jen konkrétnímu místu, datu či situaci.

Podle Marie VÁGNEROVÉ (2008, s. 652) je stereotypizací „*předpoklad existence nežádoucích osobnostních charakteristik, které jsou automaticky dány příslušností k určité skupině.*“ Ačkoli se stereotypy častěji skloňují jako mylná negativní přesvědčení, která je třeba vymýtit, mohou být nejen negativní, ale i pozitivní, případně neutrální. Pozitivním stereotypem může být, že Francouzi rozumí módě, neutrálním, že muži jsou vyšší než ženy (WHITLEY et KITE, 2013, s. 14-15).

Stereotypy však nejsou jen sdělením, jací jsou obecně muži, ženy, lidé tmavovlasí, světlavlasí, mladší, starší..., ale jejich úskalí spočívá v tom, že z těchto obecných přesvědčení vyplývá automatické očekávání dalších charakteristik, které nás ovlivňuje, když se s jedincem z dané skupiny setkáme. Přisuzujeme tedy člověku určité vlastnosti pouze na základě jeho příslušnosti k určité skupině. Podle Gordona ALLPORTA (2004, s. 215) jejich funkce spočívá v tom, že pomáhají racionálně zdůvodnit náš přístup k členům dané skupiny.

I v případě, kdy se stereotypy ukáží jako mylné, jsou velmi odolné vůči změnám. Je to dáno tím, že je známe od dětství, jsou zakotveny ve folkloru, humoru, třídíme na jejich bázi další informace... Lidé mají sklon přizpůsobovat realitu svým očekáváním, akceptují, co je v souladu se stereotypem, který znají, a odmítnou, co je s ním v rozporu. Když odmítnutí není možné, je pozorovanému přiřazena kategorie „výjimka“. Odmítnutí stereotypu o jiné skupině komplikuje i potřeba konformity s vlastní skupinou a jejími názory, včetně stereotypů.

Stereotypy mají podíl i na vyplnění sebenaplnujících proroctví. Ten, koho se stereotyp týká, se nakonec začne chovat v souladu s ním,

protože je to od něj očekáváno a narušuje to jeho vnímání sebe sama, o kterém začne pochybovat. Stereotyp tak může sloužit i jako alibi, záminka – když člen majoritní populace o Romovi říká, že krade, tak proč by ho Rom neokradl? (NAKONEČNÝ, 1999, s. 154-155; WEINEROVÁ, 2014, s. 10, 12-13).

Nebezpečím u stereotypů je též mnohé zaměňování korelace za kauzalitu, například „Romové kradou, protože jsou to Romové“ a „Romské děti častěji chybí ve škole, takže jsou to větší flákači“ (srov. FOLLENFANT, 2015).

1. 4 Rozdíl mezi stereotypy a předsudky

Podle Oldřicha MATOUŠKA (2008, s. 215) je stereotyp „*předsudečné zobecněné přesvědčení určující očekávání.*“ I podle dalších autorů se jedná o „*předsudečné formy iracionálně založeného posuzování jedinců nebo celých skupin...*“ (KOŤA aj., 2013, s. 95). Někteří odborníci rozlišují pojmy stereotyp a předsudek, jiní je považují za synonyma, v uvedených definicích je „předsudku“ použito pro definici stereotypu. Jedná se o pojem, který definici stereotypu dobře vystihuje, jsou to informace, které máme o někom již předem, tedy „předsudečně“.

Tomáš NOVÁK (2002, s. 11) říká, že stereotypy se týkají „*iracionálně a afektivně založeného posuzování lidí*“ nebo skupiny, přičemž předsudky jsou stejně emotivní postoje, které se však mohou týkat čehokoli. To je v rozporu s uvedeným názorem, že existují i stereotypy například o zvířatech. NOVÁK však na téže straně uvádí, že pro něj není podstatné zkoumat, zda se stereotyp od předsudku v něčem liší.

Dle Patricka GOSLINGA (2009, s. 163) je stereotyp víra, zatímco předsudek je postoj a vztah mezi nimi je složitý. Renata WEINEROVÁ

(2014, s. 9) se přidává s názorem, že „*tyto pojmy spolu zpravidla úzce souvisí, přesto je dobré si vyjasnit, že zatímco pojem stereotyp se obsahově vymezuje na úrovni pouhých představ člověka, předsudek se již projevuje konkrétními postoji a diskriminace se potom promítá do konkrétních forem chování lidí.*“ Autorka se přiklání k tomuto názoru, že stereotyp je znalost názoru na jinou skupinu, čili kognitivní aspekt, předsudek je již emočně zaměřený postoj k druhé skupině, čili emocionální aspekt a diskriminace je chováním vůči skupině, čili konativní aspekt. Jsou tedy vymezeny zvlášť.

1. 5 Předsudky

Podle Milana NAKONEČNÉHO (1999, s. 154) jsou předsudky druhem postojů, které mají velký emoční náboj. Postoj je poměrně stabilní dispozice k určitému chování. Předsudek je forma postoje, který má zpravidla negativní zaměření k nějaké sociální skupině (srov. ALLPORT, 2004; HAYESOVÁ, 2013, s. 145; KOŤA aj., 2013, s. 165).

Emoční náboj předsudku může posilovat jeho rezistenci ke změně, ale také může nový předsudek vytvořit, čehož jsme svědky například směrem k muslimům již od 11. září 2001 (srov. WHITLEY et KITE, 2013, s. 11). Právě emoční složka odlišuje předsudek od stereotypu, zatímco stereotypy může člověk znát, ale nemusí smýšlet v souladu s nimi, předsudek určuje pocity k dané skupině. Podle Alice FOLLENFANT (2015) je vznik a uplatnění předsudku odlišným psychologickým procesem než totéž u stereotypu.

Přestože Marek JAKOUBEK (2004, s. 104) mluví o tom, že „*předsudek byl zdiskreditován*“ a „*máme předsudky vůči předsudkům*“, zdá se, že stejně jako v případě stereotypů nastává v sociální psychologii obrat a jednotliví odborníci se snaží jim především porozumět a ne je zatracovat. Nověji je zkoumána i míra osvojování

předsudků, která může být vymezena od pouhé konformity a vlastního neztotožnění se s předsudkem až po náchylnost ke všem předsudkům jako rysem osobnosti (ALLPORT, 2004, s. 413; NAKONEČNÝ, 1999, s. 154).

Předsudky mohou mít lidé implicitní či explicitní. Implicitní předsudky si člověk neuvědomuje. Explicitní lze na rozdíl od implicitních přijmout a kontrolovat (HARTL a HARTLOVÁ, 2010, s. 454; WHITLEY et KITE, 2013).

Výzkum předsudků se zaměřuje právě i na možnost jejich redukce a kontroly. Mnohými experimenty byly vymezeny podmínky, za kterých lze docílit omezení předsudků. Jako nejúčinnější se jeví kontakt členů dvou skupin. Předsudky se snižují zvláště, pokud je kontakt častý, institucionálně ukotvený, členové skupin mají stejné postavení, ve svých aktivitách sledují stejné cíle, na kterých spolupracují, a je přítomen vedoucí, který kontakt zprostředkovává (HARTL a HARTLOVÁ, 2010, s. 196; HAYESOVÁ, 2013, s. 139). Podle Gordona ALLPORTA (2004, s. 303) by si po takovém kontaktu měli zástupci skupin uvědomit společné zájmy a lidství.

Pro účely této práce jsou důležité rasové předsudky, tedy „*na fikci založené přesvědčení týkající se rasy nebo etnické menšiny, které dokládá její méněcennost. Příslušníci jiné rasy, resp. společenské většiny, takto nacházejí ‚obětní beránky‘, na něž je možno svádět různé těžkosti. Rasové předsudky jsou spojeny s diskriminačním chováním*“ (MATOUŠEK, 2008, s. 159).

Stejně jako u stereotypů fungují sebenaplňující proroctví i jako záminka pro nevhodně chování, předsudky pak navíc lépe pomáhají ospravedlnit diskriminaci (NOVÁK, 2002, s. 36).

1. 6 Diskriminace

Diskriminace je definována jako odlišné chování k různým lidem z důvodu příslušnosti k jejich skupině. Rozlišuje se diskriminace pozitivní a negativní a diskriminace přímá a nepřímá.

Pozitivní se týká zvýhodnění jindy znevýhodněných či (negativně) diskriminovaných skupin a bývá součástí vyrovnávacích opatření státu či neziskových organizací pomáhajících začlenění dané skupiny do společnosti. Když se mluví o diskriminaci, nejčastěji se však myslí ta negativní. Ta je neoprávněným negativním chováním vůči členům jiné skupiny, například jiného věku, pohlaví, etnika, náboženství či skupinám znevýhodněným – minoritám, postiženým... Obecná definice diskriminace je poněkud zavádějící, protože odlišné chování k lidem různých skupin je samozřejmé, sociální role dělí lidi do skupin a studenti se jinak chovají k učitelům než ke kamarádům apod. Důležitým rozdílem je ona „neoprávněnost“ negativní diskriminace. Pozitivní diskriminaci pak lze vymezit jako odůvodněné poskytování výhod (FOLLENFANT, 2015; GOSLING, 2009, s. 164; HARTL a HARTLOVÁ, 2010, s. 103).

Při přímé diskriminaci je s osobou, která je předmětem diskriminace, zacházeno hůře než s jinými. Při nepřímé diskriminaci jsou diskriminované osoby v nevýhodě při dosahování stejných cílů jako ostatní na základě nějakého stanoviska či nařízení. Diskriminace může být individuální, politická i systémová nebo kulturní. Systémovou diskriminací se myslí dopady praktik, které dávají jedné skupině výhody v jejich právech, možnostech, přístupu k informacím, ke zdrojům apod. Kulturní diskriminaci můžeme vnímat především v médiích, kde je ukazována majoritní kultura a hodnoty, a lze nabýt dojmu, že jiná etnika kolem nás ani nežijí. Negativní diskriminaci v jejích různých podobách je někdy těžké rozpoznat a předcházet jí. Tato diskriminace zpravidla

zesiluje v časech politických změn – v České republice zesílila ve vztahu k Romům po roce 1989 (srov. MATOUŠEK, 2008, s. 46; WHITLEY et KITE, 2013, s. 17-18).

Diskriminaci ovlivňuje lidská tendence preferovat známé, tedy i svoji skupinu, a odmítat ty, které neznají, aniž by o nich věděli, jací jsou. Bylo prokázáno, že pouhé „členství v náhodně vytvořené skupině vede její příslušníky k diskriminaci těch, kdo členy nejsou“ (HARTL a HARTLOVÁ, 2010, s. 103).

Kvůli vysvětlení negativního chování (diskriminace) se sociální psychologie zabývá studiem stereotypů a předsudků. Diskriminace může sice existovat i bez předsudků a předsudky bez diskriminace, ale jedno může být příčinou druhého a vzájemně se mohou umocňovat. Předsudky svým emočním nábojem mají mnohem blíže k diskriminaci než stereotypy a jsou tedy jejími spolehlivějšími prediktory. V posledních desetiletích je zkoumán i vliv atribučních procesů na lidské chování (FOLLENFANT, 2015; NOVÁK, 2002, s. 37; ŘÍČAN, 2009, s. 166).

1.7 Atribuční procesy

Atribuční procesy, atribuce, atribuční teorie a kauzální atribuce jsou pojmy, které se v sociální psychologii občas používají jako synonyma. Atribuce obecně znamená připisování či přisuzování. Jmenované pojmy se používají pro označení zkoumání připisování příčin vlastnímu i cizímu chování, především jeho následkům. Jednodušeji řečeno jde o to, že na základě situace, kterou člověk viděl, zažil, si vytváří teorii o tom, proč k ní došlo, a co bylo její příčinou.

Přisuzování příčin je přirozeným kognitivním procesem, je součástí sociální kategorizace, a pomáhá člověku ke snazší orientaci ve světě. Atribuční procesy daného člověka se projevují ve vztahu k

druhým i k sobě samému, proto jde o další oblíbené téma sociální psychologie – pomocí kauzálních atribucí se odborníci snaží pochopit a zlepšit mezilidské vztahy. Uplatnění lze najít v oblasti školství, práce, sportu, klinické praxi a mnohých dalších, kde dochází k interakci mezi lidmi.

Atribuce se liší v závislosti na konkrétním člověku i situaci. Přisuzování příčin je zatíženo množstvím chyb. Sociální psychologie pak zkoumá nejen, jak lidé příčiny přisuzují, ale i to, jak při tomto procesu chybují. Jedním z opakovaných omylů je tzv. základní atribuční chyba (HARTL a HARTLOVÁ, 2010, s. 52-53, 592; KELLEY, 1977; KOŤA aj., 2013, s. 96).

1. 7. 1 Základní atribuční chyba

Chyby při atribucích pramení z nedostatku informací, které si člověk následně domýšlí. Pokud se mu má zdát svět předvídatelný, je jen logické, že příčinu chování druhého přisoudí jeho osobnosti a nikoli aktuální situaci, která je proměnlivější.

Základní atribuční chyba je tedy sklon vyzdvihoval u chování druhých jako příčiny vnitřní faktory (atribuce dispoziční): osobní dispozice a vlastnosti na úkor vnějších faktorů (atribuce situační), které jsou podceňovány: daná situace, kontext, tj. zdravotní a psychický stav, počasí, sociální role, aktuální příležitosti... Při hodnocení vlastního chování má naopak člověk tendenci přecenit vnější faktory a podcenit faktory vnitřní (HARTL a HARTLOVÁ, 2010, s. 209; HAYESOVÁ, 2013, s. 38, 149; KELLEY, 1977; KOŤA aj., 2013, s. 96; ŘÍČAN, 2009, s. 199).

Roli hraje i to, zda se jedná o situaci úspěchu či neúspěchu. Pokud jde o neúspěch, člověk ho u ostatních nebo u skupiny, do které nepatří, připisuje vnitřním faktorům a u sebe nebo u skupiny, do které

patří, ho připisuje faktorům vnějším. Při úspěchu pak smýšlí obráceně: u cizí skupiny je dán vnějšími faktory, u vlastní skupiny faktory vnitřními (WHITLEY et KITE, 2013, s. 95-96). "*Aktéři nejčastěji hodnotí negativní důsledky svého chování jako situačně podmíněné, kdežto pozorovatelé jako osobnostně podmíněné. Jinak je tomu při pozitivních výsledcích, úspěch obvykle aktér připisuje sobě, nikoli situaci*" (KOŤA aj., 2013, s. 96-97).

1. 7. 2 Atribuční styly a jejich následky

Kromě základní atribuční chyby existuje i individuální příklon k různým domněnkám, co se týče příčin událostí, na základě optimistického nebo pesimistického atribučního stylu. Neúspěch člověk s optimistickým atribučním stylem přisuzuje vnějším faktorům a člověk s pesimistickým atribučním stylem ho přisuzuje vnitřním faktorům. Pesimistický atribuční styl můžeme vysledovat u depresivních jedinců (HARTL a HARTLOVÁ, 2010, s. 52-53, 559; ŘÍČAN, 2009, s. 200).

Při příklonu k vnitřním atribucím chování se zesilují emoce při vnímání úspěchu i neúspěchu. Při převaze vnějších atribucí chování dochází ke snížení dopadů neúspěchu na osobnost jedince, zpravidla formou psychické obrany racionalizací, klesají však i pocity úspěchu, nedochází k posílení sebevědomí a pocitu možnosti zvládnutí dalších životních výzev. Záleží na tom, zda člověk atribuuje jako příčiny nejen faktory vnější či vnitřní, ale zda jsou stálé či nestálé, ovlivnitelné či neovlivnitelné... (NAKONEČNÝ, 1999, s. 65, 73).

Atribuce mohou fungovat jako sebenaplňující proroctví. Nejen, že atribuce člověka ovlivňují mínění o něm samém, ale jeho atribuce mají vliv i na druhé. Pokud shledáme neúspěch druhého jako jeho neschopnost, čili rys jeho osobnosti, a podle toho se k němu chováme, může to mít dalekosáhlé následky. Omyly v připisování příčin pramení

mimo jiné i ze stereotypů (HAYESOVÁ, 2013, s. 47; KOŤA aj., 2013, s. 96).

1. 7. 3 Konzistence, distinktivnost, konsenzus

Pokud má člověk o druhém více informací, sleduje při atribuci tři dimenze: konzistenci, distinktivnost a konsenzus. Při nachytání známého, který nás právě ošidil, se ptáme sami sebe, zda to bylo schválně, je takový (osobnost), nebo omylem či příležitostí (situace). U konzistence je zkoumáno, zda člověk jedná podobně stále, týká se stálosti v čase. Už to náš známý někdy udělal? Distinktivnost pak poskytuje informaci o tom, zda člověk jedná dotyčným způsobem ve všech situacích. Šidí všechny lidi nebo jen nás? Konsenzus se týká srovnání s ostatními lidmi. Je takové chování normální, jednají takovým způsobem všichni?

Pokud člověk šidí vždy (velká konzistence), všechny (velká distinktivnost) a ostatní tak nejednají (malý konsenzus), je to pravděpodobně dáno jeho osobností (vnitřní atribuce).

Pokud obvykle nešidí (malá konzistence), ani v podobných situacích takto nejedná (malá distinktivnost), ostatní jednají obvykle jako on (velký konsenzus), příčinou byla pravděpodobně aktuální situace (vnější atribuce).

Bylo zjištěno, že vztah vnitřních a vnějších faktorů není protikladný, tj. tyto faktory nekorelují negativně. Když lidé hodnotí příčiny komplexních situací, tyto faktory při jejich vysvětlování kombinují (FINCHAM a HEWSTONE, 2006, s. 246; HAYESOVÁ, 2013, s. 39-40; KELLEY, 1977).

1. 8 Výzkum

Měření stereotypů, předsudků a diskriminace je velmi složité, poněvadž není možné je měřit přímo, je potřeba vždy počítat se zkreslením kvůli sociální žádoucnosti. Ani měření kauzálních atribucí není jednoduché. Již vícero studií bylo realizováno se zaměřením na konzistenci, distinktivnost a konsenzus a vytvářeny složité modely, které se stále upravují (FINCHAM a HEWSTONE, 2006; WHITLEY et KITE, 2013, s. 64).

Zajímavým příkladem výzkumu je šetření padovské univerzity v multietnické italské provincii Bolzano, které se za použití měření stereotypů a atribučních procesů zaměřovalo na studium zhoršujícího se vztahu mezi Italy a Němci zde žijícími.

Mezi italskými studenty bylo provedeno šetření na zjištění stereotypů, posléze vytvořeny scénáře ohledně pozitivního chování a poctivosti (i v negativní variantě) a italští studenti byli tázáni na atribuce daného chování, jehož aktér byl vždy buď Ital, nebo Němec. Odpovědi na tuto otevřenou otázku byly následně hodnoceny, byla zkoumána konzistence, distinktivnost a kontrola nad situací. Další otázka vybízela k hodnocení, zda je popsané chování typické pro dané etnikum.

Atribuce byly posléze rozděleny na vnitřní a vnější. Stereotypy byly pozitivnější pro vlastní skupinu, atribuce (které byly nejčastěji vnitřní) pozitivního chování byly více vnitřní u vlastního etnika, ovšem nikoli signifikantně, atribuce negativního chování byly vnitřní více u cizího etnika. Co se týče typičnosti chování, u pozitivního nebyl nalezen rozdíl mezi etniky, negativní bylo více typické pro vlastní skupinu.

Výzkumníci uzavírají, že v časech změn můžeme objevit nesoulad mezi abstraktní a osobní úrovní vzájemných vztahů. Pro porozumění meziskupinovým vztahům je důležité se zabývat jak

stereotypy, tak atribučními procesy. V atribučních procesech se nové stereotypy neukázaly, proto lze očekávat, že sociální změny budou pravděpodobně pomalé (CAPOZZA and MANGANELLI RATTAZZI, 1999).

Výzkumy týkající se stereotypů jsou v České republice často zaměřeny na romské etnikum. Oldřich MATOUŠEK (2008, s. 215) uvádí jako příklad stereotypu majority o Romech, že jsou líní a nespolehliví. Tyto stereotypy stejně jako ten, že „Romové kradou“, jsou dobře známy, je ovšem důležité podpořit je i výzkumným šetřením, aby se z nich daly vyvodit závěry o tom, jak ve skutečnosti vypovídají o vztahu s majoritou. Jeden z takových výzkumů zaměřených na stereotypy o Romech provedla Renata WEINEROVÁ (2014) v Ústeckém kraji. Zjistila velkou část romantických představ o romském etniku, také však odsouzení z důvodu jejich lenosti, nedostatečné hygieny, hlučnosti, hovornosti, vulgárnosti, krádeží ad., které byly mnohdy popisovány jako vlastnosti „typicky romské“. Srovnáním s výzkumem, který proběhl o deset let dříve, zjistila též, že představy o Romech se částečně mění směrem k těm pozitivním, „romantickým“.

Další výzkum týkající se stereotypů zrealizoval Karel HNILICA a Lia RADOVÁ (2013) mezi pražskými studenty. Pomocí otevřeného dotazníku byli respondenti vyzváni k vypsání maximálně deseti charakteristik pro každé z devíti etnik (rasových skupin), aby podle nich bylo rozpoznatelné. Jako nejvíce negativní se ukázaly postoje k Romům. Od Čechů je nejvíce odlišovaly tyto popisy: agresivní, muzikální, drzí a hluční.

2 ROMOVÉ

2.1 Historie

Pro uvedení do problematiky je zde uvedena stručná historie Romů od jejich odchodu z Indie po rok 1989. Novodobými dějinami se autorka zabývá ve třetí kapitole v souvislosti s podrobnějším rozbořem soužití s majoritou a jeho možnostmi.

2.1.1 Putování z Indie

O historii Romů se uchovaly jen velmi útržkovité zprávy, proto její konstrukce vede k mnoha dohadům. Nejasnosti dávají prostor nejen pro vědecká bádání, ale i pro rozvoj různých legend, ať už o vyšším postavení v indickém kastovním systému nebo o původu egyptském či palestinském, do Evropy pak prý byli vyhnáni z důvodů loupežných, náboženských apod.

Obecně se má za to, že Romové pocházejí z Indie, kde byli pravděpodobně členy nejnižší kasty. Snad kvůli nedostatečným zdrojům na místě se vydali na cestu za obživou. Takto emigrovali ve vlnách v průběhu staletí, dnes je můžeme najít po celém světě, ale v Evropě se jich usadilo nejvíce. Pavel ŘÍČAN (1998, s. 14, 98) datuje příchod první vlny do Evropy kolem roku 1000, další autoři mluví o jejich příchodu mezi 13. a 14. stoletím.

Vzhledem k velmi rozdílné historii jednotlivých skupin by bylo chybou považovat je za národ stejného jazyka, kultury a zvyků. Romové přejímali prvky kultur, kterými procházeli, kočovali či se na

kratší či delší dobu usazovali. U jednotlivých skupin se můžeme dopátrat odlišných zkušeností, způsobů života, obživy, náboženství... (KLÍČOVÁ, 2006, s. 231; MATOUŠEK, 2008, s. 180).

2. 1. 2 České země do roku 1945

Pro účely této práce je důležitý především příchod Romů do českých zemí a vztahy s místním obyvatelstvem. První doložené zmínky o Romech u nás se objevují na počátku 15. století. Mezi 15. a 17. stoletím lze zjistit velkou ambivalenci ve vztahu k Romům a měnící se nálady: soucit i solidarita se střídaly s pronásledováním, odebíráním dětí, nakupování levného zboží a využívání služeb Romů se prolínalo se stěžováním si na jejich parazitní chování, krádeže a magické praktiky. I tak bylo prý české a moravské obyvatelstvo k Romům tolerantnější než zbytek Evropy, byli pro místní zpestřením, perzekuce nebyly důsledné, a proto se Romové častěji uchýlovali právě do našich končin.

I když pronásledování pokračovalo, objevila se po roce 1700 tendence legalizovat přítomnost Romů a začlenit je do společnosti. V roce 1761 byl vydán zákon Marií Terezií se stanovenými novými povinnostmi pro Romy – nemluvit romsky, oblékat se běžným způsobem, pracovat v zemědělství a pro tyto účely jim byla poskytnuta i půda a náradí a záměrně byli „rozptylováni“. Tyto snahy neměly velký efekt, asimilovala se pravděpodobně jen romská elita a ostatní Romové dál kočovali, přeprodovali levné zboží, vlastní výrobky, handlovali s koňmi... *„Industriální společnost však postupně omezovala tyto možnosti a tlačila je stále více k pochybným zdrojům obživy: hádání z ruky a z karet, žebrotě, krádežím. Z únosných kočovníků se postupně stávali nežádoucí a obtížní tuláci“* (ŘÍČAN, 1998, s. 16). Za tuláctví byli trestáni po vydání zákona v roce 1885, stejně tak za první republiky, kdy bylo Romům zakázáno sdružování do větších skupin a nařízeny

legitimace a povolení. Přestože se s majoritním obyvatelstvem někde dobře sžili, diskriminace a konflikty nebyly ničím výjimečným a Romové nebyli považováni za rovné ostatnímu obyvatelstvu. Nedostatečná zdravotní péče, výživa i vzdělání pak byly příčinami i následky tohoto postavení.

Za druhé světové války zemřelo téměř 5000 českých Romů při holocaustu. Odhaduje se, že jich přežilo asi 600 - 1000. Po válce ve velkém přicházeli Romové ze Slovenska (HÜBSCHMANNOVÁ, 2002, s. 28; *Romové v České republice*, 1999, s. 141; ŘÍČAN, 1998, s. 14-17; VÁGNEROVÁ, 2008, s. 674).

2. 1. 3 1945 - 1989

„Migrace Romů ze Slovenska do českých zemí probíhala ve třech migračních vlnách. První Romové přicházeli do pohraničních oblastí po vyhnání německého obyvatelstva. Druhá vlna v padesátých letech byla tvořena zejména dělníky, kteří přicházeli v organizovaném náboru do průmyslových oblastí Ostravska, Mostecká, Kladenska a jižních Čech. Třetí vlnu představují Romové, kteří byli nuceně přesídleni ze Slovenska do českých a moravských okresů s nízkou koncentrací Romů“ (BARŠOVÁ, 2002, s. 11).

Za komunistického režimu přestala být romská problematika redukována na řešení jejich kriminality a vzájemného soužití, ale stát se začal zajímat i o pomoc Romům, zvýšení jejich vzdělání a zlepšení jejich životních podmínek. Tato pomoc byla vyhlášována (nikoli zároveň poskytována) ve vlnách, tvořily se plány, které se adekvátně nevyhodnocovaly, neúspěchy se zastíraly, pozitivní výsledky o tzv. převýchově byly nadsazovány.

Na vztahu s většinovým obyvatelstvem se toho moc nezměnilo a nově příchozí Romové tu převážně nebyli viděni rádi a jednotlivé problémy a konflikty se na veřejnosti zveličovaly.

Poprvé se však objevily i snahy o zákaz diskriminování Romů. Zpětně jsou ovšem mocenské zásahy hodnoceny právě jako diskriminace ze strany státu. Potlačuje se romská kultura, je zakazována romština, v popředí je snaha o asimilaci. V roce 1959 byl proveden soupis Romů, který vedl k pozdějšímu omezení základních práv včetně zákazu kočování.

Ve vztahu majoritní společnosti k Romům lze zaznamenat projevy nenávisti a rasismu. Přes poskytnutou práci, plat a školní vzdělání se situace Romů nelepšila, chybělo úsilí o pochopení romské mentality. Jak trefně poznamenává Milena Hübschmannová: „*Odnětí jedněch hodnot neznamena automatické přijetí hodnot jiných, jak si to ideologové socialismu představovali*“ (cit. dle ŘÍČANA), 1998, s. 26).

Romové se začali sami více starat o svá práva a již v roce 1948 se někteří dokázali sjednotit a prosadit zákaz vnucování jim cikánských legitimací místo občanských. Pavel ŘÍČAN (1998, s. 25-28) pak považuje za významné zřízení Svazu Cikánů-Romů a Zvazu Cigánov-Romov v roce 1969 a zmiňuje i účast delegace Svazu na prvním světovém kongresu Romů v Londýně v roce 1970, který je považován za velmi významný milník při budování romské identity.

V osmdesátých letech zároveň s ochabnutím komunistické moci byl zmírněn i totalitní útlak Romů. Významněji se pak situace změnila až s rokem 1989 (*Romové v České republice*, 1999, s. 149-151, 257).

2. 2 Základní charakteristika

2. 2. 1 Počet

Jedním ze základních problémů při práci s Romy, řešení jejich potřeb a při podpoře kultury, je stanovení jejich počtu. Samozřejmým se jeví využití údajů získaných při sčítání lidu, domů a bytů, ale jeho výsledky v otázce národnosti jsou z tohoto hlediska nepoužitelné.

Dříve se při sčítání lidu brala v úvahu kritéria objektivní, později subjektivní. Dnes je možnost přihlásit se ke kterékoli národnosti, záleží na občanech, jak se cítí, jak se rozhodnou. Otázkami sčítání lidu a jejich zkreslenými výsledky u romské populace se podrobněji zabývá nemálo autorů. Zde je zmíněn jen zmatek v pojmosloví, které je důležité si ujasnit i pro tuto práci a to, že výsledky jsou pokládány za velmi podhodnocené, k romské národnosti se v letech 1991, 2001 a 2011 přihlásilo vždy 12 000 – 13 000 lidí, tj. včetně těch, kteří uvedli dvojí národnost. Číslo je někdy zvyšováno údajem, pro kolik obyvatel je mateřským jazykem romština. Přesto je počet Romů ve skutečnosti odhadován na mnohem více, cca na 2-3 % české populace, tedy 200 000 – 300 000 občanů (HLAVÁČEK, 2014; KLÍČOVÁ, 2006, s. 221, 233; ŘÍČAN, 1998; VÁGNEROVÁ, 2008, s. 674).

Problémy stanovení počtu neoddělitelně souvisí s otázkou, čím počet tady odhadujeme. Jde o otázku zásadní, kterou najdeme téměř ve všech publikacích o Romech, tedy kdo je to vlastně Rom, o kterém se tu bavíme?

2. 2. 2 Etnikum

Podle sčítání lidu bychom očekávali, že se Romové přihlásí ke své romské národnosti. Co se však skrývá pod tímto pojmem?

„Z hlediska statistiky je národnost chápána dle zvolených kritérií několika způsoby. **Etnická národnost** vychází z historicko-etnografického hlediska a za její objektivní ukazatel je obvykle považován mateřský jazyk, ev. země původu či původ předků. Pokud vezmeme za kritérium území státu bez ohledu na další znaky, je národnost totožná se **státní příslušností či státním občanstvím**. Při deklarování národnosti však obvykle hrají roli i subjektivní psychologické prvky, jako jsou pocity, emoce a vůle. V tomto případě se mluví o **národním vědomí**, které vychází z přesvědčení jednotlivých osob“ (Romové v České republice, 1999, s. 92, tučné písmo v originále). Zde se ukazuje jeden z problémů sčítání lidu, kterým je nejasná definice pojmů, resp. nepochopení jejich obsahu ze strany občanů. Romové u nás jsou českými občany, nerozumí tomu, proč by se měli škatulkovat jako Romové, zvláště když právě jejich odlišnost jim v našem státě působí problémy. Pokud se budeme řídit původem předků, mohla by nám geneticky předávaná barva pleti pomoci v určení romské národnosti. Člověk s českou národností by pak byl jen ten, jehož předci byli Češi. Jakou národnost má však ten, jehož rodiče (jeden prarodič, praprarodič) je z jiné země než z Čech? (KLÍČOVÁ, 2006; ŠLESINGEROVÁ, 2006, s. 144).

Podle našich zákonů lze za Romy považovat jen ty osoby, které se k romské národnosti hlásí. S tímto číslem se ovšem nikdo nespokojí, jak bylo uvedeno výše. To, že se člověk cítí příslušníkem určité národnosti, má za následek, že jsou mu – kromě společného jazyka a původu – připisovány i další vlastnosti biologické, náboženství či kultura (ALEXANDER, 2006a, s. 23; SEKYT, 2004, s. 189).

Díky vyjmenování těchto společných znaků se pak zdají lidé romské národnosti jako homogenní skupina, ke které je možno se nějak vztahovat. Jak plyne z romské historie, lze naopak u tohoto etnika najít odlišné subetnické skupiny, několik dialektů romštiny, etnolekty češtiny

a slovenštiny, jinou kulturu, historii, tradice, ale hlavně mnohdy bližší vztah k majoritní společnosti než k jiné romské skupině: „*Nejpřekvapivější a nečekaná je pak skutečnost, že Romové z jednotlivých skupin chápou jako své partnery primárně příslušníky majoritní společnosti, nikoli Romy z ostatních skupin a i přes očividné a pro majoritní společnost základní a určující odlišnosti ‚romské populace‘, ‚Romů‘ a majoritní společnosti, odmítají příslušníci jednotlivých romských skupin být zahrnováni do jedné společné množiny, protože mezi kterýmkoli Romem z takto označené skupiny (‚Romové‘) a libovolným příslušníkem majoritní společnosti je odlišnost a bariéra nekonečně menší, než nepřeklenutelné propasti ... uvnitř této“ (JAKOUBEK, 2004, s. 59).*

Co se týče definic pojmů národnost a etnikum, je zapotřebí ještě zmínit pojem rasy, protože o Romech se někdy mluví jako o jiné rase. Rasou se rozumí soubor tělesných znaků, které jsou předávány dědičně. V antropologii se rozeznávají tři hlavní rasy, a to indoevropská, negroidní a mongoloidní, přičemž Romové patří spolu s většinou českého obyvatelstva k rase indoevropské. Romové mohou být tedy považováni pouze za jiný antropologický typ, nikoli za jinou rasu. I tak bývá dělení lidstva na rasy kritizováno s tím, že nemá oporu v biologii člověka a že v rámci jedné rasy lze najít více odlišností než mezi různými rasami, tudíž je v současnosti považováno spíše za bezpředmětné (MATOUŠEK, 2008, s. 168-169; ŘÍČAN, 1998).

2. 2. 3 Vzhled (jako problém)

Například Marek Jakoubek pak neuznává ani existenci Romů jakožto antropologického typu. Vztah biologických a kulturních faktorů podle něj „*můžeme označit přinejlepším za ‚statistický‘, tedy: poměrně více nositelů romské kultury má tmavou pleť, vlasy a oči“ (JAKOUBEK,*

2004, s. 75). Odmítá tedy přisuzování romské kultury romskému antropologickému typu.

Zjevné odlišnosti těchto lidí ovšem nelze přehlédnout, natož jejich význam podceňovat: „ze skutečnosti, že poměrně více nositelů tradiční romské kultury má tmavší barvu pokožky, očí, vlasů a další specifické fyziognomické charakteristiky, třebaže tato skutečnost není nutná ani definiční, je nutno vzít ji jako kulturní realitu vážně“ (JAKOUBEK, 2004, s. 79). Právě romský vzhled evokuje majoritě romskou kulturu a umožňuje na první pohled odlišení Romů jako skupiny, které se díky němu připisují další charakteristiky. Jiný vzhled pak ještě zvyšuje pocit odlišnosti Romů od majoritní společnosti a zjednodušuje diskriminaci těchto lidí.

Je tedy naprosto nezbytné si vždy stanovit, o kom mluvíme, stejně jako se zajímat, o kom mluví druzí, když mluví o „Romech“. Přestože je velmi sympatické Říčanovo dělení na „český Rom“ a „český gádžo“, v této práci používám ve shodě s jinými autory termín „majoritní populace, společnost“ a „Romové“, jakožto ti lidé, které za Romy česká majorita považuje (především tedy podle vzhledu), jejich vztah je třeba zkoumat (JAKOUBEK, 2004; ŘÍČAN, 1998, s. 9; VÁGNEROVÁ, 2008, s. 677).

2.3 Kultura

V neshodách a nedorozuměních pravděpodobně nejde o národnost, není to české etnikum versus romské etnikum, jde o rozdílnost dvou kultur, které jsou etnikům přisuzovány.

Romové u nás pocházejí především ze slovenských romských osad, proto se jejich kultura zkoumá právě tam. Marek JAKOUBEK (2004) upozorňuje na to, že romská kultura bývá vnímána jako starší vývojový stupeň kultury majoritní. Za něco, co kdysi mohlo fungovat,

nyní je ovšem potřeba, aby se Romové posunuli dál tak jako my. Zkulturnění Romů pro majoritu znamená přiblížení se kultuře Čechů.

Pro plné pochopení romské kultury je však třeba vycházet z kulturního relativismu tedy chápání kultur jako hodnotově nesouměřitelných. Původní kultura romských osad není jen variantou majoritní kultury, ale zásadně se liší. Prvky jedné kultury jsou mnohdy v přímém protikladu s druhou. *„Tyto rozdíly přitom nelze zdůvodnit pouze nezkušeností, nedostatkem informací a komunikačních kompetencí (jak je tomu v případě uprchlíků). Vyplyvají z dodržování vlastních pravidel romského etnika, odlišného stylu života a v neposlední řadě jsou důsledkem specifických zkušeností této minority. Protože rozdíly nejsou důsledkem neznalosti, bývají interpretovány jako projev neochoty či důkaz neschopnosti těchto lidí“* (VÁGNEROVÁ, 2008, s. 674). Je třeba si připomínat zdánlivě samozřejmý fakt, že když člověk žije v nějaké kultuře, není to jeho zásluha stejně tak, jako není jeho chybou a zlým úmyslem chovat se v souladu s jejími normami (srov. FRIŠTENSKÁ, 2002, s. 49; JAKOUBEK, 2004).

Přestože víme o různých tradicích a způsobu života jednotlivých romských skupin, jsou zde uvedena vybraná obecná specifika. I obecné pojednání o romské kultuře by vydalo na nejednu publikaci, proto je výběr podkapitol omezený na zásadní rozdíly romské kultury od té majoritní pro pochopení jejich konfliktů.

2. 3. 1 Hodnota vzdělávání

Členové majoritní společnosti často osočují Romy z opovrhování vzděláním, protože neposílají děti do škol, případně děti chodí do školy nepravidelně a nesnaží se. Vše opět posuzují ze svého kulturního hlediska. Pro Romy vzdělání důležité bývalo, ale jiné než to naše.

„Vzdělání a kultivovanost, představovaly v tradiční romské kultuře významnou hodnotu. Bylo to ovšem vzdělání ‚v romipen‘, to je v romské kultuře, jazyce, etice a v romských profesích – prostě v ‚romství‘“ (Romové v České republice, 1999, s. 48). Vzdělání hudebníci či kováři pak byli oceňováni.

O propojení kultur se však nedostatečně starají i české školy. Na chodbách by mohly být vyvěšeny i obrázky romských dětí, nejen dětí z majoritní populace s občasným černouškem z plakátu EU podporujícího multikulturalismus. Snad by podpořilo i identitu romských dětí a zmírnilo diskriminaci z řad ostatních spolužáků, kdyby se děti učily i o slavných Romech, kterých není málo.

Tlak na přijetí většinové kultury i její formy vzdělávání může Romům působit problémy jednoduše proto, že tomuto systému nerozumí a je pro ně stále nový. *„Vzdělání v ‚gádžovské škole‘, abstraktní informace zprostředkované slovy cizího jazyka, slovy z větší části tištěnými v knize, je zcela nová historická zkušenost, a je absurdní očekávat, že celá etnická pospolitost si ji najednou osvojí v jedné generaci“ (Romové v České republice, 1999, s. 50).*

2. 3. 2 Čistota a nečistota

Jedna z nejvýraznějších kritik na adresu Romů je směřována k jejich přístupu k čistotě, pořádku a vážení si věcí. Zde je zapotřebí stručně zmínit koncept rituální čistoty a nečistoty. Romové se vždy dělili na čisté a nečisté. Nečistí byli pro Romy i členové majoritní populace, dále ti, kteří vykonávali nečistá povolání, jedli nečisté jídlo apod. Když se majorita diví, proč Romové vyhazují darované obnošené oblečení či nepoužívají nově vybudované společné toalety uprostřed osady, je to právě z tohoto důvodu.

„Čistí“ Romové se nestýkají s „nečistými“, poněvadž by se mohli od nich též „znečistit“, ať už společně používanou toaletou či nošením jejich oblečení. Když potom obec sestěhuje několik rodin společně do bytovky, nelze očekávat střídavou péči o společné prostory. Mezi těmito skupinami jsou zřetelné hranice. Dalším souvisejícím prvkem udržujícím se v romské kultuře již z indického kastovního systému je tabu kontaktu s cizími odpadky.

Kritickým zástupcům majority pak bývá občas doporučováno, aby se zašli podívat dovnitř romských bytů, kde mohou spatřit překvapivě úzkostlivě naklizenou. Rom se stará jen o to, co považuje za své. Naopak obdiv by si dle Mileny HÜBSCHMANNOVÉ (2002, s. 23, 29-41) zasloužili Romové, kteří se zvládli přizpůsobit bydlení v bytech, které jim byly přiděleny, když nedlouho předtím obývali chýše a zemljanky s naprosto odlišným „vybavením“ (srov. *Romové v České republice*, 1999, s. 126).

2. 3. 3 Pojem pravdy

Existují i pojmy, u kterých překvapí, že mohou pro Romy znamenat něco jiného než pro majoritní populaci. Ale stále jde o jinou kulturu, a jedním takovým pojmem je pravda. Ta je pro majoritní populaci objektivní kategorií, a přestože ji vyzdvihujeme, mohou její důsledky být pro nás kladné i záporné. Pro Romy je pravda pouze něco pozitivního a nedokáží si představit, že by mohla škodit, proto je v pořádku, když se přizpůsobí zájmům rodiny: co rodině pomůže, to je pravda. Zda takto přeformulovaná „pravda“ uškodí jinému, už pro ně není relevantní (JAKOUBEK, 2004).

2. 3. 4 Vztah k majoritě

Vztah k majoritě je u Romů složitý a dal by se popsat i jako ambivalentní, majoritní populace a styl života je obdivován, Romové se mu touží přiblížit a zároveň jím pohrdají. Romové obdivují světlejší vzhled majoritní populace, světlejších vlasů se snaží docílit odbarvováním a Rom s bělejší pokožkou je chválen a staví ho to výše ve skupinové hierarchii.

Na druhou stranu romská kultura a tradice jsou mezi Romy stále vyzdvihovány, mnoho romských úsloví se vysmívá členům majority za jejich zvyky a podivné chování. Z majority mají strach a snad i kvůli nespravedlnostem, kterých se majorita na Romech dopustila, bylo okrást a přechytračit „gádža“ vždy ceněno. Není obtížné pochopit, když je pro Roma na prvním místě romská kultura, z čehož však plyne, že Romové nerozumí tomu, proč by se majoritě měli přizpůsobit, když to oni jsou vyvolený lid, ten, který to dělá správně (JAKOUBEK, 2004; ŘÍČAN, 1998, s. 61).

2. 3. 5 Kriminalita

Kriminalita byla Romům vždy připisována, v historii Romů opravdu můžeme najít i „zloděje z povolání“ (ale nejen u nich). Autorka by však byla velmi opatrná při přisuzování takového chování jejich kultuře, zvláště v dnešní době, kdy je třeba si uvědomit, že přetrvávají jen pozůstatky romské kultury a jen některé její prvky se udržely. O romské kriminalitě se na tomto místě hovoří právě proto, že je majoritou zjednodušována a mnohdy nepochopena. Autorka si neklade za cíl vypočítávání jejich příčin, jen stručný nástin zacházení s těmito čísly.

Vysoká kriminalita, která se Romům vyčítá, je s ohledem na statistiky bohužel pravdivá. Nepříznivým následkem je

zevšeobecňování této skutečnosti na celou romskou populaci a z ní plynoucí odmítavé postoje majority k ní. U obhájců Romů se objevily tendence zcela opačné, a to zastírání těchto čísel. Mnozí autoři před tímto trendem důrazně varují, jelikož by mohl snižovat funkčnost opatření proti kriminalitě a zvyšovat nenávistné nálady, kdyby byl odhalen.

Je však potřeba vysvětlovat tyto statistiky: je záhodno brát v úvahu, že pokud srovnáme procenta kriminality pouze u sociálně slabších, chudších vrstev obyvatelstva, dojdeme k podobným výsledkům i u majority. Celkový rozdíl je zvyšován kvůli tomu, že v romské populaci je sociálně slabších, chudších obyvatel nepoměrně více než mezi majoritními občany (srov. MATOUŠEK, 2008, s. 181).

2. 3. 6 Romská kultura dnes

Romská kultura jako každá jiná zahrnuje i pravidla pro její nositele. Lze se chovat podle ní nebo se vůči ní prohřešit. Je třeba si uvědomit, že to je pro Romy určující, totiž pravidla jejich kultury, nikoli té naší. V současné době se v České republice romská kultura ale rozpadá. Její pravidla se zde nedají uplatňovat tak, jako v romských osadách, rostou tlaky na asimilaci a přizpůsobení se kultuře české. Nátlak společnosti, aby se Romové posunuli blíže naší kultuře, zapříčiňuje, že dnes už jejich kultura nefunguje a nacházíme jen trosky. To má za následek i trosky romské morálky, která byla v jejich kultuře pevně zakotvena, v dnešní společnosti ovšem už její systém odměn a trestů nefunguje. Majoritní kultura je pro Romy cizí a vzhledem k nemožnosti udržovat svou kulturu se nyní ocitají v tzv. duchovním vakuu (JAKOUBEK, 2004; *Romové v České republice*, 1999, s. 63; ŘÍČAN, 1998; VÁGNEROVÁ, 2008, s. 677).

Pavel ŘÍČAN (1998, s. 57) již v roce 1998 důrazně varoval před možností zaplnit toto vakuum programem sekt či církví: „*Dříve nebo později ovšem určitě zaklepou na jejich dveře islámští misionáři. Budou Romům blízcí už svým zevnějškem. ... Představitelé našich Romů už začínají – pod tlakem etnického násilí – mluvit o konfrontaci, o tom, že vezmou zákon do vlastních rukou. Nebylo by překvapující, kdyby tato konfrontace měla – jak blízko jsou dnes islámské země! – formu nábožensky motivovaného boje, ozbrojeného džihádu.*“ V průběhu historie Romové sice s lehkostí k různým náboženstvím přistupovali a stejně tak je zase opouštěli, ale dnes, kdy slýcháme o vzrůstající radikalizaci i dosud „spořádaných občanů“ v naší republice i jinde, bychom toto varování nemuseli brát na lehkou váhu.

2. 4 Psychika

Přestože by bylo velkou chybou odlišovat psychiku lidí určité národnosti od jiné – stále vymezené především vzhledem – nejde tu o dědičné, vrozené vlastnosti, ale o odlišnou výchovu a zkušenosti, taktéž plynoucí z rozdílné kultury.

2. 4. 1 Introspekce a sebevědomí

Podle Marie VÁGNEROVÉ (2008, s. 682, tučné písmo v originále) „*Romové **nemají tendenci k introspekci, k sebepoznávání a k sebehodnocení, nezabývají se svými prožitky. Akceptují svou osobnost takovou jaká je, i v období dospívání, kdy se běžně objevuje potřeba změny a aktivního rozvoje vlastní identity.***“ Jako pravděpodobné důvody tohoto osobnostního rysu uvádí danou hierarchii v romských rodinách a skupinách, kde každý člen ví, kde je jeho místo a svým úsilím nemůže mnoho změnit. Absence introspekce se pak vzájemně ovlivňuje s vůlí k osobnostní změně. Chybění takové

motivace může hrát velkou roli v chování, které je majoritě nepochopitelné, ve vztahu ke školní docházce, práci i využívání nabízené podané ruky nejrůznějšími sociálními programy.

Vzhledem k identitě pevně zakotvené v rodinném systému se u dospívajících neobjevuje revolta vůči rodičům. Dalším důvodem je, že právě rodina je základem identity Romů a oni nemají potřebu se z ní vymanit, naopak, po odstěhování, nevhodném chování, je pro ně vyloučení z rodiny největším trestem. *„Sebevědomí Roma je pak postaveno na skutečném, případně i jen domnělé významu rodiny, ke které se počítá. Individuální sebevědomí (dá-li se vůbec o něčem takovém mluvit) závisí na tom, je-li ostatními členy rodiny chválen nebo haněn. Je proto velice kolísavé, nemá vnitřní oporu“* (SEKYT, 2004, s. 205). Osobnost Romů je vystavěna zevně na rozdíl od majoritní společnosti, kde je vystavěna zevnitř, Rom potřebuje podporu a zpětnou vazbu od okolí nepřetržitě, proto se jeho osobnost jeví jako nestálá (JAKOUBEK, 2004, s. 108; VÁGNEROVÁ, 2008, s. 682).

2. 4. 2 Morálka

Ačkoli se nyní zdá Rom jako člověk labilní a citlivý, Pavel ŘÍČAN (1998, s. 45) upozorňuje na to, že u romských dětí téměř nelze zpozorovat neurotické rysy, díky absenci vysokých nároků na ně kladených, vnitřních konfliktů a tabuizovaných témat. Vnitřní konflikty často souvisí s osobní morálkou, ta se však u Romů téměř nevyskytuje a je spíše kolektivní záležitostí, z čehož plyne, že hesla o individuálním posuzování prohřešků Romů jsou úplně scestná: je známé, že při provinění jedince se Romové poradí, komu z komunity by trest uškodil nejméně a toho pak „vydají“. Protože kolektivismus je normou ve všech sférách života Romů, je obtížné vyžadovat po dětech individuálně prokazované úsilí ve škole, když je samozřejmé si radit a pomáhat navzájem (JAKOUBEK, 2004).

2. 4. 3 Odložení požitku

Směřování Roma vzhůru po společenském žebříčku brání i neschopnost či nemožnost akumulace potřebných zdrojů: „*V romské rodinné výchově se ... neuplatňuje jeden za základů rodinné výchovy Evropanů, Severoameričanů a dalších dnes hospodářsky úspěšných národů. Jde o ‚odložení požitku‘. ... V romských rodinách se s tímto prvkem výchovy zpravidla nesetkáme, u dospělých Romů se pak nemůžeme divit jejich nezdrženlivostí*“ (SEKYT, 2004, s. 202).

Již od dětství dostává Rom najíst, kdy chce, chodí spát, kdy chce, a vstává, kdy chce. Neschopnost odložení požitku ovlivňuje i jiné vnímání času, kdy pro Romy budoucnost takřka neexistuje. A tak Rom utratí většinu peněz hned poté, co je obdrží, mnohdy za věci, které nepotřebuje, bere si půjčky, aniž by se blíže zabýval úrokem a z něho plynoucími povinnostmi, a snadno sklouzává k závislostem na čemkoliv: alkoholu, drogách, automatech, ale i např. na televizi, jejich telenovelách ad.

Individuální vlastnictví neexistuje, co jeden Rom od druhého chce, to si vezme, nejde o půjčku ani krádež v našem slova smyslu. Romové tedy nejsou zvyklí akumulovat majetek, stejně jako snažit se v práci o co největší postup a plat, protože buď je Romem pohrdáno, že není skromný a chová se jako „gádžo“, nebo jsou mu peníze rozebrány a je vysmíván pro zbytečnou práci (JAKOUBEK, 2004; SEKYT, 2004, s. 202).

2. 4. 4 Základní emoce: strach

Přestože byla zmíněna nepřítomnost neurotických rysů u romských dětí, uvádí Pavel ŘÍČAN (1998, s. 53), že základní emoci Romů je strach a „*každá strategie sociální práce, výchovy a*

vyjednávání s Romy s tím má počítat a orientovat se na ujištění ochranou, bezpečím, upřímnou náklonností.“

Dalo by se diskutovat o tom, že tak převratná informace či domněnka to není, protože strach je základní emocí celé populace. V podobném duchu však Milena Hübschmannová cituje z rozhovoru s psychologkou Evu Petřů: *„Romové jsou nepřetržitě vystaveni situacím vedoucím ke stresu. Z toho vyplývají reakce, které nechápe člověk, jenž nikdy podobné situace a podobný stres nezažil“* (cit. dle *Romové v České republice*, 1999, s. 20). Z této citace lze soudit, že se bavíme především o strachu a stresu způsobenými kontaktem s majoritou. Že Romové mají na rozdíl od ostatních nějaký strach navíc, a to je ten z nepřátelského chování, ponížení, diskriminace, z toho, jak se k nim majorita chová, jak se k nim chovala a jak by se mohla chovat dál. To už smysl dává, protože negativních historických zkušeností nemají málo.

3 VZTAH ROMŮ A MAJORITY

3.1 Po roce 1989

Již kolem roku 1989 se zdálo, že se Romové chtějí podílet na řešení vlastních problémů. Rok 1989 byl pro Romy stejně jako pro ostatní obyvatele Čech a Slovenska rokem, který nastartoval velké změny, jak k lepšímu, tak k horšímu. *„Skutečnost, že se romská reprezentace (zejména v podobě Romské občanské iniciativy) veřejně postavila na stranu demokracie, pozitivně ovlivnilo její všeobecnou akceptaci ve veřejnosti, což se projevilo i v jejím pozdějším zastoupení ve Federálním shromáždění a velmi vstřícné finanční podpoře aktivit romských organizací na počátku devadesátých let“ (Romové v České republice, 1999, s. 190).*

Romské organizace vznikaly převážně až po roce 1989, ale idea jejich zakládání a následná realizace byla pro ně obtížná - Romové byli poprvé postaveni před takovou možností a neuměli s ní naložit, vždy se strukturovali jen podle svých rodin. Co se týče řešení romské problematiky státem, stejně jako před rokem 1989 byla začleňována na program jednání a zase z něj mizela, účinnější řešení nepřicházela.

Majetková a sociální situace Romů se po roce 1990 prudce zhoršovala, poklesl zájem o nekvalifikovanou pracovní sílu, a Romové byli jako první propouštěni z práce. S nezaměstnaností rostla i závislost na sociálních dávkách a dluhy, kvůli kterým přicházeli o byty. Romové byli naprosto nepřipraveni na individuální zodpovědnost, kterou přinesla změna režimu. Nebyl to ovšem jen „romský problém“, v tomto ohledu se nelišily stejné sociální skupiny majoritní populace, Romové však mají

v této skupině chudých stále výrazné zastoupení (*Romové v České republice*, 1999, s. 197, 286).

Kvůli narůstajícím problémům Romů, se komplikoval i vztah majority s nimi a množily se konflikty a diskriminace. Někteří odborníci hovoří o tom, že poté, co přestal být nepřítelem komunistický režim, stali se nepřáteli Romové. A tak sice „*po krátkou dobu asi dvou let (od revoluce, pozn. autorky) byli Romové aktivními účastníky všech politických a společenských událostí a byli také všemi spontánně a samozřejmě přijímáni*“ (HOLOMEK, 2015, s. 1), následně se však začal vztah mezi majoritou a Romy prudce zhoršovat, na veřejných prostranstvích se objevovaly nenávistné nápisy, množily se případy násilí vůči Romům, mluvilo se o nedůsledném vyšetřování a trestání těchto trestných činů ze strany policie, soudů i státu, zbytek společnosti pak převážně mlčel.

To vedlo k frustraci Romů a stahování se do ústraní, ať již v rámci bydlení či společenského života. Díky této oddělenosti se opět vyzdvihují rozdíly mezi Romy a majoritou, separace jde ruku v ruce se segregací, odporem a diskriminací. Nedůvěra Romů v majoritní společnost stoupla a snahy o interkulturní dialog se staly bezúspěšnými.

Až v roce 1995 začala vláda začleňovat na svůj program pravidelná hlášení o násilí na Romech. Přesto dalo v roce 1997 množství Romů najevo svou nespokojenost odchodem z České republiky do západních zemí.

O osud Romů v Česku se tak ve větší míře začínají zajímat i okolní země, které nyní tlačí na český stát, aby začal přijímat účinnější opatření. Evropská unie podporuje programy zaměřené na pomoc Romům a Česká republika je hodnocena podle toho, jak se jí v soužití s Romy daří (*Romové v České republice*, 1999, s. 67, 69, 254).

3. 2 Současný nepříznivý stav a vztah

Odmítavý vztah české majority k Romům se zdá až alarmující. Marie VÁGNEROVÁ (2008, s. 653) uvádí, že negativní postoj k Romům zaujímá 78% české populace. Hana FRIŠTENSKÁ (*Romové v České republice*, 1999, s. 246) pak upozorňuje, že ani problémy Romů nezbuzují u majority žádný soucit. Michaela KEPKOVÁ a Petr VÍŠEK její slova potvrzují sdělením, že „výsledek jednoho výzkumu veřejného mínění o solidaritě přinesl vysoce frekventované tvrzení „na chudé přispěju – ale na Romy ne“ (*Romové v České republice*, 1999, s. 386).

Pavel ŘÍČAN (1998, s. 61) o vztahu majority s Romy mluví jako o chronickém napětí, které se občas mění v otevřené konflikty. Jak dodává Hana FRIŠTENSKÁ (*Romové v České republice*, 1999, s. 244), toto napětí a konflikty „jsou zřejmě nuceny podstupovat všechny kultury, jsou-li tak odlišné a hledají-li formy soužití v tak těsném kontaktu, jako je tomu v tomto případě. Samo interetnické napětí nemusí bezpodmínečně představovat negativní hodnotu a může být prospěšné při hledání vhodných forem soužití, pokud se podaří jej vhodně regulovat.“

Pro českou společnost jde však v současnosti především o hodnotu negativní, přestože samozřejmě nelze popřít i pozitivní vztahy mezi jednotlivci a malými skupinami obou kultur. O nich je bohužel slyšet minimálně, což sice neznamená, že by jich existovalo málo, jen je populárnější šířit opačné informace, a tak se možná i současný stav zdá horší, než je ve skutečnosti (srov. ŘÍČAN, 1998, s. 61).

Karel NOVÁK (2004, s. 141) se zmiňuje, že příčinou negativního vztahu k Romům je i budování české národní identity prostřednictvím vymezování se vůči druhým, dříve to byli Němci, důvody k jejich odmítání postupně vymizely, tak jsme je nahradili Romy.

3. 3 Odlišnost a její následky

Podstatou problémů soužití se jeví odlišnost. Romové se liší svým vzhledem i kulturou, přičemž ve slově kultura je obsaženo mnoho dalších odlišností, jak bylo již uvedeno. Tyto odlišnosti jsou komplikací ve vztahu k majoritě, protože strach z neznámého (odlišného) je v jejich členech, stejně jako v každém člověku, hluboce zakořeněn. „*Odlišnost vyvolává nejistotu a v souvislosti s ní i další nepříjemné pocity. Lidé nevědí, jací tito jiní jedinci vlastně jsou, neznají je a nejsou si jisti, jak by se k nim měli chovat. ... Proto se těmito lidem raději vyhnou. Odmítání je nejjednodušším obranným mechanismem, který umožňuje únik z nepříjemné situace*“ (VÁGNEROVÁ, 2008, s. 650).

Ve skutečnosti se jedná vlastně o xenofobii, která je všem lidem přirozená, a je otázkou naší vůle ji překonat. Strach je sice přirozený, ale odpovědí na něj by měla být snaha poznat to, co je neznámé, obavy pak poleví a nedojde k bezdůvodným nedorozuměním.

Vztah mezi etniky komplikuje i etnocentrismus. Jedná se o preferenci vlastního etnika a podle Oldřicha MATOUŠKA (2008, s. 57) bývá uplatňován především členy majoritní společnosti vzhledem k etnické menšině, o které mají nedostatek informací. Pavel HARTL a Helena HARTLOVÁ (2010, s. 134) upřesňují, že jde o neschopnost a neochotu vcítit se do zástupců jiné menšiny, kteří jsou považováni za podřadné, a plyne z tendence vyzdvihovat svou skupinu, případně jí přiznávat jiná práva než druhým.

Rasismus pak může být považován za odnož xenofobie namířenou proti jiným rasám a etnikům, jako strach z těch, kteří jsou odlišní na první pohled. Od pouhých obav se liší právě pocitem etnocentrické nadřazenosti, násilím či diskriminací. Ve chvíli, kdy strach z neznámého přerůstá v rasismus, je třeba rychle a důrazně jednat. Rasisticky motivované trestné činy jsou typické tím, že nejde o útok na

konkrétního jednotlivce, ale v podstatě na kohokoliv, kdo je (zdá se) odlišné rasy či etnika. Situaci komplikuje, že tyto činy jsou velmi obtížně prokazatelné. Důvěru občanů atakovaného etnika nezvyšuje právě absence trestu, zločin z hlediska práva sice prokázat nejde, ale motiv se zdá většinou jasný (*Romové v České republice*, 1999, s. 247).

Jak již bylo zmíněno, pro odstranění obav a lepší orientaci v životě, mají lidé tendenci si svět kategorizovat, rozčlenit. Romové jsou kategorií pro majoritu a majoritní populace je kategorií pro Romy. Obě skupiny připisují své i cizí kategorii určité vlastnosti. Je jen přirozené, že „svoji“ kategorii připisujeme lepší vlastnosti než těm „cizím“, a tím se vůči nim vymezíme. Tímto způsobem se však opět rozvíjí stereotypy, předsudky a diskriminace mezi dotyčnými etniky (*Romové v České republice*, 1999, s. 17).

Pro člena majority může být nepříjemné dostat se mezi Romy stejně jako obráceně. Již ze slova majorita je zřejmé, že Romovi se tato nepříjemná situace přihodí několikanásobně vícekrát a nedůvěra na ně tedy více působí. Pro Romy je komunikace s většinovou populací velmi obtížná, vše je pro ně jiné, cizí, přizpůsobují se odlišné kultuře a není jim tolerováno se splést. Jakékoli zaváhání a nesprávné slovo může být velmi negativně hodnoceno, a tak i když se snaží, jsou bráni jako podřadní občané.

Romové se cítí být diskriminováni, protože jim diskriminace bývá dávana více či méně najevo. Majoritu zase popuzuje, že Romové pouze provolávají, že jsou diskriminováni a přitom se třeba málo snaží: lépe chovat, více vzdělat, pracovat apod. Když ovšem Roma dvakrát odmítnou, ať již při vstupu do restaurace nebo v práci, a nesnaží se zakrýt, že důvodem je jejich barva pleti, na třetím místě už to Rom očekává a generalizuje ne vždy oprávněně.

„Romové většinou chápou to, že je nechce nikdo zaměstnat jako diskriminaci a rasismus (nepopírám, že v mnoha případech právem). Skutečnost je však taková, že nekvalifikované práce ubylo a jsou zde lidé (cizinci), kteří jsou ochotni tyto práce vykonávat za mzdu, která je pro Roma s jeho rodinou nižší než zákonem přiznané sociální dávky“ (SEKYT, 2004, s. 211).

3. 4 Stereotypy, předsudky a diskriminace mezi etniky

Ze strany majority lze slyšet prohlášení, že přeci nejde o předsudky, že to, co se říká o Romech je pravda. To mohou prohlašovat opět i Romové o svých předsudcích vůči majoritě. I to je důvodem, proč je těžké zbavit se předsudků a stereotypů či je změnit: většinou je v jejich jádru zrnko pravdy.

Pavel ŘÍČAN (1998, s. 66) tvrdí, že: *„Jestliže se gádžo Roma (nebo Rom gádže) bojí anebo se ho pro nedostatečnou osobní hygienu štítí, jde o normální reakci, nikoli o rasismus. Jestliže ‚bezdůvodně‘ podezírám konkrétního neznámého Roma, nejde o předsudek, nýbrž o normální zobecňující úsudek, o laické sice, ale zcela logické pravděpodobnostní uvažování: od Roma, kterého neznám, očekávám nějakou nepříjemnost spíše než od gádže, kterého neznám.“* Za rasismus pak označuje opět ponižování, násilí a diskriminaci, i kdyby tyto měly být následkem negativní zkušenosti.

Kategorizace světa je člověku přirozená, přisuzování vlastností kategoriím je přirozené, nepříznivé označování cizích je přirozené, ale hranice mezi negativním „zobecňujícím úsudkem“, stereotypem, předsudkem a diskriminací, rasismem je bohužel velmi tenká a je tedy zapotřebí se nad svými „kategoriemi“ zamýšlet a být ochotni je měnit.

3. 5 Zrnka pravdy

Česká majorita reaguje na obviňování z rasismu vůči Romům různě. Stále je nemálo občanů, kteří se k rasismu přiznávají. Další uvádí jako důvod pro své odsuzování Romů nikoli jejich barvu pleti, ale právě chování, které je v rozporu s pravidly české společnosti. Ačkoliv se tak odkazují na romskou kulturu a způsob života, signálem pro odsouzení se opět stává tmavší barva pleti (*Romové v České republice*, 1999, s. 20).

Členové majority si stojí za tím, že mají ke svému Romy odsuzujícímu chování důvod, „její aktéři používají jako záminky či dokonce oprávnění ke svému chování často důvodných výhrad většinové společnosti vůči způsobu života části romské komunity v těch případech, kdy jistě působí destruktivně na své okolí“ (*Romové v České republice*, 1999, s. 245). A tak se znovu vynořuje otázka, které prvky z výtek majority (hluk, nezaměstnanost, neudržování čistoty veřejných prostranství, navážení si majetku apod.) jsou dány romskou kulturou, a které hlubokým sociálním úpadkem, který se stejně dotýká i některých občanů majoritního etnika (ŘÍČAN, 1998, s. 66).

3. 6 Začarovaný kruh

Ať již člen majority slyší hlučného Roma a hluk pak spojuje s celou romskou populací nebo hlasitost Roma opravdu pramení z jeho kultury, mají tyto generalizace, stereotypy a předsudky často za následek diskriminaci. Diskriminace pak vede ke vzrůstající nedůvěře na obou stranách, nepřijetí Roma do práce, neprónajmutí bytu, chudobu, poskytování sociálních dávek, a tím i větší odpor majority (STEINER, 2004, s. 219).

Majorita Romy obviňuje ze zneužívání sociálních dávek a z toho, že si z nich žijí „nad poměry“. Na jednu stranu je možné, že sociálně slabým Romům může stačit na jejich živobytí méně než zástupcům majority. Na druhou stranu systém vyplácení sociálních dávek je pro všechny občany ČR stejný, a pokud se tento systém zneužívá, docela jistě to nebude jen výsadou Romů. Stále to vypadá, že majoritní populace si neuvědomuje základní fakt, a to že příslušnost k určitému etniku ani barva pokožky není důvodem k přiznání sociálních dávek, volnějším podmínkám ani zvláštního zacházení na úřadech. Vzhledem k tomu, že je pro Romy těžší sehnat si práci, je pak jen logické, že je pro ně lákavější nelegální činnost, nebo braní podpory (*Romové v České republice*, 1999, s. 387; ŘÍČAN, 1998).

Nezřídka se objevují i názory, že Romové se mají dobře, jakoby se někdo mohl mít dobře, když ho na první pohled velká část národa odsuzuje. Romové volají po trestání rasismu vůči nim, majorita se dožaduje, aby systém nebyl zneužíván a romské zločiny byly důkladně vyšetřovány a trestány, obě skupiny tedy požadují zásah od státu a stát mlčí. Ideální by bylo, kdyby se podařilo rasismus redukovat a Romové sociální dávky nepotřebovali, ale jak na to? (srov. *Romové v České republice*, 1999, s. 419).

3. 7 Asimilace, integrace, inkluze

Při otázkách po řešení soužití české majoritní populace s romskou minoritou se občas objevují požadavky na asimilaci, integraci či inkluzi.

Asimilace je proces začleňování, při kterém se požaduje od minority, aby se vzdala své kultury, jazyka apod. Jedná se o násilné a neohleduplné řešení a minorita se pak často zbavuje své kultury jen navenek, v soukromí ji dál pěstuje, jen je nucena to skrývat. O asimilaci

Romů se snažil komunistický režim před rokem 1989, dnes převažuje názor, že úkolem státu je naopak chránit menšiny před násilnou asimilací, protože ta je druhem diskriminace (ALEXANDER, 2006b, s. 61; *Romové v České republice*, 1999, s. 257).

Integrace, jak zdůrazňuje Marie VÁGNEROVÁ (2008, s. 651, tučné písmo v originále), „*znamená oboustranně zvládnuté **začlenění do společnosti**, je kvalitativně vyšším stupněm adaptace, respektujícím i právo na zachování specifčnosti.*“ Kroky k integraci a ke sblížení musí podniknout obě kultury. Zatím však v České republice převládá názor, že to Romové by se měli snažit začlenit. To je složité, když je majorita zároveň odmítá. Díky diskriminaci pak mají Romové tendenci házet vinu na majoritu a odmítají připustit, že jsou i sami zodpovědní za své problémy.

Jako nepovolanější toto kontinuum porušit se tedy jeví stát a jeho instituce. Úkolem není problém vyřešit za použití své moci, ale vytvořit podmínky pro to, aby ho občané mohli řešit i sami. Spoluzodpovědnost by měli cítit občané majority i Romové (VÁGNEROVÁ, 2008, s. 681, 689).

Úkolem majority je především přestat Romy diskriminovat, pokud diskriminace přetrvává, ostatní opatření jsou předurčena k neúspěchu. Bez diskriminace by Romové do české společnosti byli integrováni mnohem snáze. „*Zapomíná se na to, že velká část Romů by snadno mohla být integrována, kdyby nebyli diskriminováni, nemluvě o těch, kteří integrováni podle požadavků majority už jsou, ale jejich diskriminaci to nijak nesnižuje*“ (NOVÁK, 2004, s. 146).

Zádrhelem je následná potřeba vynakládat více peněz, pozornosti, opatření na Romy, což se setkává s nepříznivou reakcí majoritních občanů. Majorita zdůrazňuje, že Česká republika je demokratickým státem, občané jsou si rovni a není tedy důvod,

poskytovat Romům více pomoci, peněz, pozornosti... Nelze se však odvolávat na demokratickou rovnost pro všechny, když ji sama majorita Romům nepřizná.

Vyšší úrovní integrace je pak inkluze. „*Inkluzi definuji jako proces, skrze nějž získávají dříve vyloučené skupiny nárok na solidaritu ‚mezního‘ společenství dané společnosti ... inkluze odkazuje k pocíťované solidaritě, nikoli pouze k behaviorální participaci*“ (ALEXANDER, 2006a, s. 18). Bouřlivé reakce na inkluzi jsou dnes ve společnosti velmi zřetelné a zdá se tedy kvalitativně mnohem vyšším cílem, než na který je česká společnost připravena.

Podle autorky by bylo zapotřebí neustále veřejně opakovat titul knihy Pavla Říčana: S Romy žít budeme – jde o to jak. Zdá se, že občané majority mají pocit, že když se problém bude ignorovat, že sám zmizí, opak je ale pravdou. Je zapotřebí si ujasnit, že krátkodobá intenzivní pomoc je lepší než dlouhodobé zahlazování těch největších problémů a pokračující přehlížení (*Romové v České republice*, 1999, s. 70).

I pro stát a jeho představitele je velmi nesnadné tuto problematiku řešit. Když odhlédneme od její komplikovanosti, jedná se v první řadě o značně nepopulární téma, a tam se politici angažovat nepotřebují. Jde o běh na dlouhou trať a je i na řadových občanech, aby zatlačili na své zastupitele a zeptali se, jak budeme žít s Romy do budoucna. Inspirovat se lze i u jiných států.

3. 8 Romská identita

V současné době se v jiných evropských zemích ukazují jako užitečná opatření zaměřená na posilování identity menšin. Podporuje se jejich kultura, uvědomování si svých kořenů, tradic, rozvíjení jazyka a folkloru. Toto úsilí vede u minority k lepšímu zvládnání nároků

většinové společnosti a akceptování i její kultury, poněvadž se ukázalo, že popírání či skrývání vlastní identity a kultury zhoršuje vztah k majoritě.

Velmi důležitou otázkou ovšem je, zda „*jsou Romové etnickou menšinou charakteristickou vědomím vlastní identity, jazykem, tradicemi, vnitřní strukturou, reprezentací, kohezí ..., nebo je spojuje spíše etnická, rasová a sociální diskriminační zátěž ze strany většinového prostředí, objektivní i subjektivní postavení obtížně přizpůsobivého společenství*“ (Romové v České republice, 1999, s. 84). Mají ještě Romové romskou identitu? Je jejich kultura romská? Nezařizovali bychom něco, co jim není vlastní?

Když se hovoří o posílení romské identity, vyplývá z tohoto sdělení názor, že člověk, který by se měl cítit jako Rom, se jako Rom cítí nedostatečně. Potíž může být opět v tom, že ten, koho za Roma považujeme, se sám za Roma nepokládá, přijal majoritní kulturu. Druhou možností je, že nemá potřebu své romství hlásat veřejně a prosazovat. Poté je zapotřebí zkoumat, zda jde o strach z odsouzení, diskriminace či postihu, pak lze pracovat na odstranění této obavy. Možná je ale i jeho spokojenost s tím, jak žije, proč mu tedy vnucovat „identitu“, když svou má.

Zjednodušeně řečeno je to podobné, jako kdybychom vzali v úvahu předpoklad, že součástí české kultury je slavení Vánoc s příchodem Ježíška, ke kterým se vážou různé zvyky a tradice. I kdybychom vybrali ty nejzákladnější a zdánlivě nejsamozřejmější, např. kapra, stromeček a dárky, rozhodně bychom je nenašli u všech občanů hlásících se k majoritní české kultuře. Znamená to, že jejich česká identita je nedostatečná a měla by se posílit?

3. 9 Jednota romského národa a jeho zástupci

Bylo by chybou tvrdit, že romská identita je v krizi, identita jednotlivce nemusí znamenat v první řadě ztotožnění se se svým etnikem. Faktem, který si – jak se zdá – majorita stále neuvědomuje, je ten, že Romové nejsou jednotnou homogenní skupinou ani jedním národem. Romové ani jejich politické zájmy nejsou stejné. Jak již bylo uvedeno, Romové mají mnohdy bližší vztah k majoritě než k jiné romské skupině. Mezi romskými skupinami nezřídka vládou konflikty a rivalita, což komplikuje prosazování romských práv a možnosti majority se k Romům nějak vztahovat (JAKOUBEK, 2004; MARADA, 2006, s. 112; MATOUŠEK, 2008, s. 181).

Romova identita je založena spíše na příslušnosti k rodině a jejím zvykům a tradicím. *„Jediným problémem takové identity je, že není vnímána a respektována majoritou. ... Konstatujme tedy, že něco jako romský národ existuje pouze v představách majority, skupinová identita Romů je konstituována na jiném základě, ale tlak majority a naplnění svých představ je dostatečně velký, aby přiměl část Romů tuto objednávku plnit“* (NOVÁK, 2004, s. 140).

Při řešení vztahu s Romy se objevuje požadavek majority na ustanovení mluvčích romské komunity a vytyčení základních požadavků. Potřeba romských zástupců, se kterými by se jednalo, se jeví jako samozřejmá. Různí autoři ale upozorňují na to, jak taková jednání posléze postrádají smysl. Pro zastřešení romských projektů je zapotřebí Rom, což je kdo? Jedná se o Roma, jakožto nositele romské kultury nebo o člověka, který je Rom svým vzhledem? Nedůsledné stanovení odpovědí na tyto otázky vede k možnosti zviditelnění či výdělku pro lidi, kteří mají romský vzhled, ale pramalý zájem o kulturu či dokonce její neznalost. Objevují se varování, že tito lidé mnohdy

naopak popírají romskou kulturu a manipulují se skutečností ve vlastním zájmu.

Skutečností totiž je, že romská kultura (ve své ryzí původní podobě) je s kulturou majoritní nekompatibilní. Tito jedinci jsou pak schopni o integraci romské kultury a potřebách Romů dál vyjednávat pravděpodobně proto, že jejich kultura je ta majoritní. Nejen Česká republika, ale i Evropská unie má problém s takto nastavenými projekty. Problém, který si možná neuvědomuje, ale jehož následky jsou vidět na místní úrovni, kde se čerpají finance, a výsledek není žádný, resp. se opět jen zvyšuje nepřátelství mezi majoritou a Romy. *„Výběrová řízení na ‚romské projekty‘ za ‚proaktivní participace‘ Romů samotných se pak nutně stávají fraškou dohod mezi účastníky. Tak mýtus participace pohřbívá často dobře míněné záměry. Veřejná kontrola nad využitím takovýchto finančních prostředků, zvláště pak nad efektivitu a smysluplnost a důsledcích jejich využití, je minimální“* (KRIŠTOF, 2004, s. 112). Při kritice vydávání peněz na řešení problémů Romů, se pak sami řadoví Romové ohrazují, že „romské instituce“ pro ně nic neudělaly (JAKOUBEK, 2004, s. 258; ŘÍČAN, 1998).

3. 10 Paradoxní podpora

Zásahy do romské kultury zvenku tedy mohou být víc k neprospěchu než k užtku. Můžeme podporovat jen tu kulturu, o kterou Romové sami stojí, aby se podporovala, je otázkou na ně, zda chtějí chodit do Muzea romské kultury a chtějí číst romské noviny. Je to věc těch, kteří romskou kulturu žijí, jak poznamenává Viktor SEKÝT (2004, s. 214-215): *„Jsem hluboce přesvědčen, že kultura je pouze to, co se kultivuje – tedy pěstuje. Pěstuje dobrovolně, pro věc samu, z vnitřní potřeby nositelů kultury. Ve chvíli, kdy se kultura zakonzervuje, kdy se uloží do muzea, do skanzenu, stává se mrtvou, nikdo ji již nepěstuje a nikdo od ní nemůže čekat oporu ve svém životě.“* Je tedy zapotřebí

například snaha o obnovení již zaniklých tradičních romských řemesel, se kterou se setkáváme v poslední době?

Podpora romské kultury se zaměřuje mimo jiné na romský jazyk. Mluví se o možnosti vyučování na školách v romštině – pravdou je, že každé dítě má právo na vzdělání v mateřském jazyce, na druhé straně to je nápad nerealizovatelný. Ukázalo se, že není dostatek učitelů, kteří by mohli v romštině vyučovat a navíc, že zůstává otázkou v jaké romštině. Romský jazyk je nejednotný a jak upozorňuje Marek JAKOUBEK (2004), mohlo by se stát, že pro Roma se stane povinností učit se ještě jinou romštinu, než kterou se mluví doma, nároky na něj se zvýší a vůbec mu to nepomůže, aby porozuměl majoritě – a stane se to tedy spíše komplikací v tomto soužití (srov. ŘÍČAN, 1998).

Ve chvíli, kdy zaměříme své úsilí na odstranění diskriminace ve jménu demokracie a hlásání rovnosti všech občanů, popřeme paradoxně i romskou kulturu. Romská kultura je založená na hierarchii, podřazených a nadřazených vztazích, jak lze tedy zakazovat diskriminaci Romů, když součástí jejich kultury je diskriminace a nerovnost?

Každý člověk by měl mít prostor pro pěstování své kultury – pokud chce – a pokud tím nenarušuje svobodu a kulturu druhých. V romské kultuře najdeme ovšem prvky, které jsou v přímém rozporu s našimi zákony a kulturou (sex pod hranicí 15 let, neposílání dětí do škol ad.). *„Ukazuje se tedy, že naivní víra, že kultury všech marginálních skupin, migrantů a utečenců jsou pro naši kulturu a stát obohacím, je lichá. Základní principy některých z nich hrozí naší kulturu a její hodnoty zničit a rozvrátit“* (JAKOUBEK, 2004, s. 281). Nelze tedy jednoduše romskou kulturu posilovat a nechat tyto kultury rozvíjet vedle sebe, ale ujasnit si, které jejich prvky se vzájemně vylučují a nakolik je to tedy možné.

3. 11 Hledání řešení

Otázkou, kterou nelze přehlížet je, zda Romové o pomoc stojí a jestli by jim nebylo lépe bez zásahů státu. Romové žili vždy na okraji společnosti ve skromných podmínkách a nezdálo se, že by usilovali o změnu, stejně jako neusilovali o vzestup společenský, ekonomický a kulturní po roce 1989 (srov. ŘÍČAN, 1998, s. 72; *Romové v České republice*, 1999). Oni jsou ti, kteří o tom rozhodují, oni by měli participovat na rozhodnutích, které se jich týkají. Bez ohledu na jejich odpovědi je však zlepšení vztahu s majoritou stále nutností.

V první řadě je zapotřebí zaměřit se na odstranění mýtů o Romech a zlepšení informovanosti o jejich způsobu života. Při poskytovaných opatřeních je zapotřebí vycházet ze skutečné situace, tj. ujasnit si, které chování Romů je dáno jejich kulturou a které prostředím, sociální situací? Které hodnoty jsou oběma kulturám společné? Členové majority se nezdá vyjadřují k romské problematice, ale zdá se, že o romské kultuře a způsobu života toho ví jen minimum. Nízká informovanost pak vždy vede k převaze emocí nad rozumovým posouzením (VÁGNEROVÁ, 2008, s. 652). Nebezpečí negativního postoje majority k Romům je i v nálepkování. *„Sociální psychologie učí, že příslušníci dlouhodobě utlačované a pohrdané menšiny mají sklon převzít negativní obraz, který o nich má většina. Tím vzniká jakýsi skupinový komplex méněcennosti, pohrdání sebou samým, dokonce nenávisť k sobě a k vlastnímu lidu“* (ŘÍČAN, 1998, s. 94). O to větší má smysl pracovat na aktivizaci Romů a jejich podpoře, aby zvládli svou situaci zlepšit - například na Slovensku mluví o úspěchu při začleňování Romů do stavby vlastních domů (BERGER, 2014).

Vzhledem k tomu, že spousta projektů na pomoc Romům je předem odsouzena k záhubě kvůli jejich nevhodnému nastavení, je

nutná vyšší informovanost a tedy možnost reálného vhledu do problému především u těch, kteří tyto projekty schvalují a předkládají návrhy na nová opatření. Samozřejmostí by mělo být vždy přizvat odborníka na romskou problematiku – který však nemusí být nezbytně Romem, ať již barvou pleti či kulturou.

Dále je potřebné si ujasnit cíle a prostředky k jejich dosažení: pomůže Romům i v České republice posílení identity? Je třeba vzít v úvahu, že projekty na rozvoj identity Romů zároveň podporují stereotypy. Jak podpořit romskou kulturu při směřování k integraci? Nevylučuje se kultura majoritní s romskou kulturou? Mohlo by to přinést více obtíží. *„Romové jsou totiž denně konfrontováni s normativem: chovejte se jako Češi ve veřejném prostoru, ale hlase se ke svému romství“* (KLÍČOVÁ, 2006, s. 252), což je velmi náročný požadavek. Romská kultura jako každá jiná má své přednosti i nedostatky. Pokud usilujeme o zlepšení soužití, není třeba přijmout vše, co je pro ni charakteristické, ale vybrat hlavně pozitivní a obohacující prvky (JAKOUBEK, 2004; *Romové v České republice*, 1999).

Toto vybírání nemusí být povýšeným projevem majoritní autority, která říká, co je dobré a co ne. Zde je na místě opět přizvat Romy a nechat je spolupracovat. Romové v Česku o svou původní kulturu z velké části přišli a většina z nich je již částečně asimilovaná, mnoho z nich by integraci ocenilo, je tedy potřeba dát Romům pocit, že integrací do majoritní kultury nemusí přijít o své poslední hodnoty (JAKOUBEK, 2004; KLÍČOVÁ, 2006, s. 243; SEKÝT, 2004, s. 189).

Při hledání řešení pro zlepšení vztahu mezi Romy a českou majoritní populací se vynořuje stále více otázek než odpovědí, cíle nejsou jasné, problematika je nepopulární, přesto se jedná o problém, který je třeba řešit. Ke každému „pro“ se objevuje „proti“, a pokud nechceme diskriminaci, je v pořádku přijmout tu pozitivní?

Je zapotřebí, aby dal stát otevřeně najevo, že taková politika je nevyhnutelná a sama menšina na své problémy nestačí. Je nutné striktně se vymezit vůči rasismu a negativní diskriminaci, případně podpořit vzdělávání Romů a zaměstnanost. Je zapotřebí zlepšit důvěru ve stát a Romy motivovat už tím, aby pro ně nebyly sociální dávky vyšší než případná mzda. I za cenu dočasně nerovných příležitostí ve prospěch Romů, existuje naděje, že pokud tato opatření budou vhodně nastavená, do budoucna se ukáže jejich prospěch. Je však třeba dlouhodobých a průběžně vyhodnocovaných strategií (*Romové v České republice*, 1999).

Důležité je odstraňovat i předsudky Romů vůči majoritě, které se bojí a nedůvěřují, jejich nezáměr o pomoc pak někdy překvapí, stejně jako Romy někdy překvapí zájem členů majority jim pomoci.

Podle Hany FRIŠTENSKÉ (*Romové v České republice*, 1999, s. 246) „... tak, jak si veřejnost postupně uvědomuje vážnost incidentů rasového násilí, je její část ochotnější o Romech přemýšlet jinak a své negativní postoje poněkud zmírnit.“ Přestože Romové nebyli schopni využít svobody po roce 1989, mohou dostat novou šanci. Barva jejich pleti nemusí být vždy nevýhodou, protože někteří jsou zvláště oceňováni za svou odvalu, když se rozhodnou něco dělat (studovat, pracovat, angažovat ve veřejném životě). Je to vidět například na romské muzice, která je stále ceněna, přestože ji romskou dělá zejména to, že ji provozují Romové (srov. JAKOUBEK, 2004; *Romové v České republice*, 1999, s. 407).

Stereotypy lidem někdy mohou pomáhat, ty negativní však většinou spíše zhoršují vztahy s druhými. Jejich eliminace lze docílit kontaktem obou skupin a vzájemnou spoluprací, tam je prostor na aktivizaci Romů a zapojení členů české majority do řešení vzájemných vztahů.

Motivací pro Českou republiku by pak mělo být i hodnocení jinými státy, kteří naše soužití s Romy bedlivě sledují. Je však nutností dohlédnout, aby opatření pro zlepšení současného stavu nebyla přijímána a realizována jen na papíře, jak se občas stává. Česká republika je oproti jiným státům Evropské unie pozadu, co se týče vztahu s minoritami a Romy především. *„Negativní postoj k jiným národnostním skupinám a přistěhovalcům je v České republice relativně silný. Tento fakt je do určité míry stále přetrvávajícím důsledkem dlouhodobé izolace české společnosti, omezení kontaktu s lidmi z jiných kultur, politicky podmíněného tlaku na nivelizaci a eliminaci, resp. potlačení jakýchkoli individuálních rozdílů“* (VÁGNEROVÁ, 2008, s. 652). V dnešní době se více než kdy jindy ukazuje, že je potřeba tento stav změnit. V Česku má majorita nad Romy sice stále početně navrch, nyní je však ochromená strachem ze syrských a jiných uprchlíků. Snad by bylo načase si dokázat, že soužití s jinými kulturami jsou i v našem státě možná a lze je mít pod kontrolou.

4 PRAKTICKÁ ČÁST. VLASTNÍ VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

4. 1 Zkoumaný problém

V teoretické části práce se autorka zabývala vymezením stereotypů, předsudků a diskriminace a vlivu atribučních procesů na myšlení člověka. Uvedla stručnou historii a charakteristiku Romů a následně se věnovala odlišnostem a komplikacím při střetu romské a české majoritní kultury a možnostem společného soužití.

Na základě této teorie autorka pro praktickou část práce zvolila téma týkající se atribučních procesů české majoritní populace k Romům při zaměření na stereotypy o Romech.

4. 1. 1 Cíl výzkumu a hypotézy

Hlavním cílem výzkumu je zjistit, zda odpovídají atribuční procesy české majoritní společnosti stereotypům o Romech. Výzkum zkoumá názor na typičnost popisovaného chování pro danou skupinu Čechů či Romů, čímž ověřuje vybrané stereotypy. Dále je zjišťováno, zda atribuční procesy o chování Romů/Čechů a stereotypy závisí na pohlaví a druhu vzdělání.

Byly stanoveny tyto hypotézy:

1) Vstřícné/poctivé chování Roma je vysvětleno spíše vnějšími faktory než agresivní/nepoctivé chování, které je vysvětleno spíše vnitřními faktory.

2) Vstřícné/poctivé chování Čecha je vysvětleno spíše vnitřními faktory než agresivní/nepoctivé chování, které je vysvětleno spíše vnějšími faktory.

3) Agresivní/nepoctivé chování je považováno za více typické pro Romy než pro Čechy.

4. 2 Charakteristika výzkumného souboru

Vzhledem k tomu, že kvůli časové a finanční náročnosti nebylo možné vybrat reprezentativní vzorek dospělé české majoritní populace, bylo výzkumné šetření zaměřeno na též zajímavou populaci vysokoškolských studentů, tedy převážně věkovou kategorií 19 – 24 let, muže i ženy z různých oborů. Celkem se vrátilo 440 vyplněných dotazníků od dobrovolných respondentů. Šetření bylo anonymní.

Žen se zúčastnilo 329 (74,8 %) a mužů 110 (25 %). Jeden člověk pohlaví neuvedl. Studentů ze společenskovedních oborů se zúčastnilo 124 (28 %), z přírodovědeckých oborů 169 (38 %), z technických oborů 123 (28 %) a jiný obor uvedlo 24 (6 %) studentů.

4. 3 Metodika

4. 3. 1 Metoda měření

Kvantitativní výzkumné šetření se provádělo za využití dotazníku, který byl šířen ve 4 odlišných variantách, viz příloha č. 1 - 4.

V úvodu dotazníku se představuji a uvádím, pro jaké účely dotazník potřebuji vyplnit. Přibližuji, jak dotazník vypadá, a zdůrazňuji, že je určen pro vysokoškolské studenty české národnosti a etnika (tj. pro ty, kteří se k české národnosti hlásí).

Dotazník obsahuje 2 scénáře, které jsou formulovány jako zkušenosti zahraničních studentů v České republice. Na každý scénář navazují 4 uzavřené otázky, u kterých je úkolem respondentů vyznačit svou odpověď na 10bodové škále s danými okrajovými body. Vzhledem k podobnosti otázek je povoleno vrácení se a upravování otázek již zodpovězených.

Obsahová náplň otázek vztahující se ke stereotypům a atribučním procesům byla čerpána z teoretické části práce. Dotazník byl inspirován italským výzkumem atribučních procesů mezi dvěma etniky a stereotypy o Romech vybrány ze dvou jmenovaných českých výzkumů na toto téma (CAPOZZA and MANGANELLI RATTAZZI, 1999; HNILICA a RADOVÁ, 2013; WEINEROVÁ, 2014).

Ze čtyř variant dotazníku mají dvě varianty pozitivní vyústění uvedených scénářů a dvě varianty vyústění negativní. V těchto variantách se pak střídá Čech a Rom v roli hlavních aktérů.

První scénář (Zahraniční studentka vypráví o svém zážitku: "Viděla jsem, jak před křižovatkou řidič Fordu nedobrzdil a narazil do Felicie před ním...") se týká **stereotypu agresivity** („... Z té okamžitě vyběhl asi čtyřicetiletý český/romský řidič a začal nadávat, rozčilovat se a pak i několikrát kopl do kol Fordu"), které je dána do protikladu **vstřícnost** („...Z té okamžitě vyběhl asi čtyřicetiletý český/romský řidič a začal se starat, jestli je řidič Fordu v pořádku, nemá nikoho zraněného v autě a nepotřebuje sanitku").

Druhý scénář (Zahraniční student vypráví o svém zážitku: "Viděl jsem, jak jednomu člověku na ulici vypadla z tašky peněženka, což viděl i nějaký asi třicetiletý Rom/Čech...") se týká **stereotypu krádeží** („... který ji rychle popadl a strčil si ji do kapsy"), kterým je dána do protikladu **poctivost** („... který ji rychle popadl a běžel mu ji vrátit").

Na oba scénáře navazuje výzva k zamyšlení nad příčinami chování zúčastněných aktérů (Poté si klade otázku, jak je možné, že se tento Čech/Rom zachoval zrovna takhle. Jaký je Váš názor?) a 3 otázky na zjištění atribucí. 4. otázka ověřuje stereotypy.

Otázka č. 1 (Kdyby se tato situace odehrála jiný den, je pravděpodobné, že...

by zareagoval naprosto stejně < škála > by zareagoval úplně jinak) zjišťuje, zda je přisouzená atribuce vnitřní nebo vnější z hlediska **konzistence** chování.

Otázka č. 2 (V podobných situacích je pravděpodobné, že... reaguje naprosto stejně < škála > reaguje úplně jinak) zkoumá, zda je přisouzená atribuce vnitřní nebo vnější z hlediska **distinktivnosti**.

Účelem **otázky č. 3** (V takové situaci je podobné chování... naprosto výjimečné < škála > zachoval by se tak každý) je zjištění, zda je přisouzená atribuce vnitřní nebo vnější z hlediska **konsenzu**.

Otázky č. 1 – 3 ověřují první a druhou hypotézu a **otázka č. 4** (Je takové chování pro Romy/Čechy typické? naprosto typické < škála > naprosto netypické) se vztahuje ke třetí hypotéze a ověřuje zvolené **stereotypy**.

Na závěr dotazníku jsou začleněny dvě otázky směřující ke zjištění pohlaví a oboru studia respondenta pro posouzení rovnoměrnosti zastoupení a případnou analýzu dalších vztahů mezi odpověďmi.

Varianta vyprávění zahraničních studentů byla zvolena kvůli odůvodnění používání výrazu Čech a snaze o větší reálnost popisovaného děje. Typy automobilů v prvním scénáři pak byly uvedeny záměrně, kvůli eliminaci představ o různých cenových třídách u různých etnik.

4. 3. 2 Průběh a postup výzkumného šetření

Původním záměrem bylo šíření dotazníku pouze v papírové podobě. Varianty dotazníku byly vytvořeny a v rámci pilotního šetření předloženy 10 lidem. Na základě jejich zpětné vazby byly některé možnosti odpovědí mírně přeformulovány, změnil se vzhled škály a jednotlivé varianty byly přizpůsobeny i šíření v elektronické podobě.

Dotazník byl tedy při vlastním výzkumném šetření šířen v elektronické i papírové podobě v únoru a březnu po dobu 38 dní. V elektronické podobě byly varianty dotazníku vytvořeny přes Formuláře Google a šířeny prostřednictvím takto získaných internetových odkazů přes Facebook a e-mail. Čtyři odkazy byly posléze zjednodušeny jen na jeden, který byl naprogramován, aby se náhodně zobrazovaly jednotlivé varianty.

Několik odkazů bylo sdíleno na stránky zaměřené na studium vysokoškolských studentů, většina byla ovšem šířena pod dohledem autorky přes známé a vybrané přednášející. Bylo zaznamenáno 234 elektronických vyplnění.

V papírové podobě byl dotazník šířen přímo na vysokých školách a vrátilo se 206 vyplněných formulářů (98 bylo získáno na Fakultě biomedicínského inženýrství ČVUT, 60 na Husitské teologické fakultě UK, 28 na Pedagogické fakultě UK, 20 na Přírodovědecké fakultě UK). Vyhýbání se studentům oboru psychologie bylo záměrné.

4. 4 Výsledky

Důležitá data získaná z variant dotazníku jsou pro lepší přehlednost znázorněna v tabulkách. Některé zajímavé vztahy jsou zmíněny v diskusi. Zde jsou předloženy výsledky jednotlivých otázek:

Otázky č. 1-4 u obou scénářů, všech dotazníků:

Tabulka č. 1 Průměrné hodnoty odpovědí na jednotlivé otázky u všech dotazníků (CRN, CRP, RCN, RCP).

1) CRN	Průměrné hodnoty otázek		Průměr atribucí
Agresivní Čech	1. konzistence	4,77	4,65
	2. distinktivnost	3,96	
	3. konsenzus	5,22	
	4. stereotyp	4,82	-
Nepoctivý Rom	1. konzistence	2,95	3,49
	2. distinktivnost	3,13	
	3. konsenzus	4,38	
	4. stereotyp	4,43	-
2) CRP	Průměrné hodnoty otázek		Průměr atribucí
Vstřícný Čech	1. konzistence	4,15	4,21
	2. distinktivnost	3,73	
	3. konsenzus	4,76	
	4. stereotyp	6,32	-
Poctivý Rom	1. konzistence	4,18	4,52
	2. distinktivnost	4,78	
	3. konsenzus	4,60	
	4. stereotyp	7,11	-
3) RCN	Průměrné hodnoty otázek		Průměr atribucí
Agresivní Rom	1. konzistence	4,26	4,56
	2. distinktivnost	3,91	
	3. konsenzus	5,52	
	4. stereotyp	3,81	-
Nepoctivý Čech	1. konzistence	2,96	3,32
	2. distinktivnost	3,03	
	3. konsenzus	3,96	
	4. stereotyp	5,57	-
4) RCP	Průměrné hodnoty otázek		Průměr atribucí
Vstřícný Rom	1. konzistence	3,80	4,27
	2. distinktivnost	3,76	
	3. konsenzus	5,25	
	4. stereotyp	6,81	-
Poctivý Čech	1. konzistence	2,77	3,96
	2. distinktivnost	2,81	
	3. konsenzus	6,29	
	4. stereotyp	5,17	-

Tabulka č. 1 mapuje průměrné hodnoty odpovědí na položené otázky u jednotlivých dotazníků. **Průměry atribucí** u

vstřícného/poctivého i agresivního/nepoctivého chování Čechů i Romů mají nízké hodnoty, což **značí příklon k vnitřním atribucím**. Barevně jsou rozlišeny hodnoty u **pozitivního chování Čechů**, **negativního chování Čechů**, **pozitivního chování Romů** a **negativního chování Romů**. **Čtvrtá otázka** mapuje **typičnost** popisovaného chování **pro dané etnikum**. Nižší hodnota naznačuje typičnost (blíže k 1), vyšší hodnota netypičnost (blíže k 10) pro dané etnikum. **Nejtypičtější** dle respondentů je (zjednodušeně) pro Romy agresivita (3,81), pro Romy nepoctivost (4,43), pro Čechy agresivita (4,82), pro Čechy poctivost (5,17), **mírně netypická** je pro Čechy nepoctivost (5,57), **více netypická** je pro Čechy vstřícnost (6,32), pro Romy vstřícnost (6,81), pro Romy poctivost (7,11).

5 DISKUSE, ANALÝZA A ZÁVĚR K VÝZKUMNÉMU ŠETŘENÍ

V diskusi se provádí interpretace získaných dat. V obsahové části se posuzuje platnost hypotéz, metodologická část je zaměřena na posouzení zvolené metodologie a jejího vlivu na věrohodnost a zobecnitelnost získaných údajů.

5.1 Obsahová část

Poměr respondentů podle pohlaví není ve výzkumném souboru vyrovnaný, k jeho porovnání by bylo zapotřebí většího množství studentů. Mezi muži a ženami nebyly nalezeny v odpovědích signifikantní rozdíly, proto jsou získané výsledky vztaženy k celému souboru.

Významné rozdíly v odpovědích nebyly nalezeny ani mezi studenty jednotlivých oborů, nejsou tedy dále rozlišováni.

5.1.1 Atribuce o Romech

Vstřícné či poctivé chování u Romů je hodnoceno v dotaznících č. 2 a 4. Vysvětlení tohoto chování vnějšími faktory by naznačoval příklon k vyšším hodnotám.

Agresivní a nepoctivé chování u Romů je hodnoceno v dotaznících č. 1 a 3. Vysvětlení tohoto chování vnitřními faktory by naznačoval příklon k nižším hodnotám.

Tabulka č. 2 Průměrné hodnoty odpovědí na atribuce a významnost rozdílu mezi pozitivním a negativním chováním Roma.

	M1	M2	t	df	P	P/2
Scénář A: agrese/vstřícnost						
1. konzistence	4,26	3,80	1,269	198	0,206	0,103
2. distinktivnost	3,91	3,76	0,465	198	0,642	0,321
3. konsenzus	5,52	5,25	0,851	198	0,396	0,198
Scénář B: nepoctivost/poctivost						
1. konzistence	2,95	4,18	-4,040	238	0,000	0,000
2. distinktivnost	3,13	4,78	-5,220	238	0,000	0,000
3. konsenzus	4,38	4,60	-0,731	238	0,466	0,233

Tabulka č. 2 znázorňuje průměrné hodnoty jednotlivých otázek týkajících se atribucí u negativního (M1) a pozitivního chování (M2) Roma v obou scénářích (A: agrese, B: krádež).

Vstřícné chování je vysvětleno více vnitřními faktory než agresivní chování, což je v rozporu s první hypotézou. Tento rozdíl není signifikantní. Poctivé chování je vysvětleno více vnějšími faktory než nepoctivé chování, což je v souladu s první hypotézou. Tento rozdíl je signifikantní u prvních dvou otázek, nikoli u konsenzu.

Získaná data jsou částečně v souladu s první hypotézou (Vstřícné/poctivé chování Roma je vysvětleno spíše vnějšími faktory než agresivní/nepoctivé chování, které je vysvětleno spíše vnitřními faktory). Osobností Roma je vysvětlena spíše vstřícnost než agresivita a spíše nepoctivost než poctivost.

5. 1. 2 Atribuce o Čechách

Vstřícné či poctivé chování u Čechů je hodnoceno v dotaznících č. 2 a 4. Vysvětlení tohoto chování vnitřními faktory by naznačoval příklon k nižším hodnotám.

Agresivní a nepoctivé chování u Čechů je hodnoceno v dotaznících č. 1 a 3. Vysvětlení tohoto chování vnějšími faktory by naznačoval příklon k vyšším hodnotám.

Tabulka č. 3 Průměrné hodnoty odpovědí na atribuce a významnost rozdílu mezi pozitivním a negativním chováním Čecha.

	M1	M2	t	df	P	P/2
Scénář A: agrese/vstřícnost						
1. konzistence	4,77	4,15	1,846	238	0,066	0,033
2. distinktivnost	3,96	3,73	0,805	238	0,422	0,211
3. konsenzus	5,22	4,76	1,692	238	0,092	0,046
Scénář B: nepoctivost/poctivost						
1. konzistence	2,96	2,77	0,636	198	0,526	0,263
2. distinktivnost	3,03	2,81	0,770	198	0,442	0,221
3. konsenzus	3,96	6,29	-8,463	198	0,000	0,000

Tabulka č. 3 znázorňuje průměrné hodnoty jednotlivých otázek týkajících se atribucí u negativního (M1) a pozitivního chování (M2) Čecha v obou scénářích (A: agrese, B: krádež).

Vstřícné chování je vysvětleno více vnitřními faktory než agresivní chování, což je v souladu s druhou hypotézou. Tento rozdíl je signifikantní u první a třetí otázky, nikoli u druhé. Poctivé chování je vysvětleno více vnitřními faktory než nepoctivé chování u prvních dvou otázek, což je v souladu s druhou hypotézou. Tento rozdíl není signifikantní. U třetí otázky je poctivé chování vysvětleno více vnějšími než nepoctivé chování a tento rozdíl je signifikantní.

Získaná data jsou částečně v souladu s druhou hypotézou (Vstřícné/poctivé chování Čecha je vysvětleno spíše vnitřními faktory než agresivní/nepoctivé chování, které je vysvětleno spíše vnějšími faktory). Osobností Čecha je vysvětlena spíše vstřícnost než agresivita a spíše nepoctivost než poctivost (zjednodušeně řečeno, když je brán

v úvahu průměr 3 otázek a významnost dat), což se shoduje s usuzováním o osobnosti Roma.

5. 1. 3 Typičnost chování pro etnika - stereotypy

Typičnost chování pro dané etnikum sleduje v každém dotazníku a scénáři 4. otázka. Nižší hodnoty značí příklon k typičnosti pro dané etnikum, vyšší hodnoty značí příklon k netypičnosti pro dané etnikum.

Tabulka č. 4 Průměrné hodnoty odpovědí na typičnost chování a významnost jejich rozdílu u daných etnik.

	Čech	Rom	t	df	P	P/2
Agrese	4,82	3,81	3,723	218	0,000	0,000
Nepoctivost	5,57	4,43	3,953	218	0,000	0,000
Vstřícnost	6,32	6,81	-1,709	218	0,089	0,045
Poctivost	7,11	5,17	7,151	218	0,000	0,000

Tabulka č. 4 ukazuje, že agrese je považována za více typickou pro Romy než pro Čechy. Nepoctivost je též považována za více typickou pro Romy než pro Čechy. Obě zjištění jsou v souladu s třetí hypotézou (Agresivní/nepoctivé chování je považováno za více typické pro Romy než pro Čechy). Tento rozdíl mezi etniky je signifikantní.

Negativní chování je považováno za více typické než pozitivní pro obě etnika. Nepoctivost u Čechů je však považována za mírně netypickou, poctivost u Čechů je však stále výrazněji netypická než nepoctivost (7,11 > 5,57). Poctivost u Romů je považována za mírně typickou, nepoctivost je však stále více typická než poctivost (4,43 < 5,17).

Vstřícnost je typičtější pro Čechy než pro Romy, ale poctivost je typičtější pro Romy než pro Čechy. Rozdíly jsou signifikantní.

5. 2 Metodologická část

Validita výzkumného šetření je omezena tím, že respondenti nejsou ve výzkumném souboru zastoupeni ve stejném množství podle pohlaví, ani studijního oboru. Dostatek kontroly nebyl nad všemi respondenty při vyplňování dotazníku, a to především na sociálních sítích. Existuje možnost, že dotazník vyplnil někdo mimo vymezenou českou národnost a etnikum a/nebo nikoli student vysoké školy. Nelze spoléhat na objektivitu a dostatečnou introspekci respondentů, u odpovědí bylo možné zkreslení směrem k sociální žádoucnosti.

Z některých rozhovorů následujících po vyplnění dotazníku vyplynulo, že si studenti domýšlí účel dotazníku a nelíbí se jim, že se srovnává nesrovnatelné (v daném dotazníku), např. agrese Čecha s nepoctivostí Roma. Upozorňovali, že u nepoctivosti by odpovídali stejně, kdyby na místě Roma byl Čech, ale jde o úplně odlišný scénář, než v prvním případě u agrese. Je tedy možné, že někteří své odpovědi ve dvou odlišných scénářích záměrně sjednocovali. Bylo sice poukázáno na to, že tak jednoduše se dotazník zpracovávat nebude a spolužáci mají odlišné scénáře, ale toto upozornění proběhlo většinou až po vyplnění a ne ve všech případech.

Atribuce chování pozitivního i negativního u obou etnik jsou hodnoceny spíše jako vnitřní než vnější. Tento trend je v souladu se základní atribuční chybou, tj. přecenění osobních dispozic a podcenění okolností.

Bylo zjištěno, že z otázek týkajících se atribucí spolu korelují první dvě: konzistence a distinktivnost. Třetí otázka týkající se konsenzu s nimi koreluje mírně záporně. Lze předpokládat, že je to následek „obrácení teorie“, která říká, že pokud např. Čech někoho okrade a žádný jiný Čech nekrade, je to dáno vnitřními faktory dotyčného jednotlivce. Dotazník se ptá opačně: Čech někoho okrade,

dělají to i jiní lidé? U prvních dvou otázek se toto „obrácení“ nejeví jako problém, třetí otázka však poskytuje poněkud jinou informaci a zajímavější by bylo spíše její srovnání s otázkou čtvrtou.

Při čtvrté otázce „Je takové chování pro Romy/Čechy typické?“ by mohla být zpochybněna odpověď na chování Roma. Každý respondent odpovídá jen na pozitivní, **nebo** negativní scénář, proto pokud má dotyčný malé znalosti o romském etniku, stereotypech apod., je možné, že odpověď bude směřovat k potvrzení daného scénáře ve smyslu „pokud se píše, že se to tak stalo, tak to asi bude typické“. Například poctivost i nepoctivost u Romů byly považovány za spíše typické než netypické, zatímco u Čechů obě spíše za netypické.

5.3 Závěr

Mezi vysokoškolskými studenty české národnosti a etnika bylo provedeno výzkumné šetření týkající se stereotypů a atribučních procesů. Ve zkoumaném vzorku nebyly zjištěny významné odchylky odpovědí dle pohlaví nebo studijního oboru.

Navzdory metodologickým omezením z výsledků šetření vyplývá, že stereotypy o Romech, že kradou a jsou agresivní, jsou dobře známé a významně odlišují Romy od Čechů. Češi ovšem nemají valné mínění ani o vlastním etniku, protože negativní chování je u nich považováno za více typické než pozitivní.

Získaná data z atribucí lze posuzovat pouze jako trendy, jen některé rozdíly mezi etniky jsou signifikantní. To může být dáno i nedostatečným počtem respondentů.

Atribuční procesy se ukázaly v souladu se základní atribuční chybou, předložené scénáře chování jsou vysvětlovány spíše vnitřními faktory než vnějšími.

Vstřícnost byla odůvodněna spíše vnitřními faktory než agrese u obou etnik. U poctivého a nepoctivého chování se projeví odlišně odpovědi na třetí otázku týkající se konsenzu, která byla patrně nevhodně zvolena. Pokud by nebyla brána v úvahu, nepoctivost Romů by byla zdůvodněna spíše vnitřními faktory než poctivost a u Čechů obráceně.

Celkově z odpovědí vyplývá, že ačkoli vysokoškolští studenti jsou dobře obeznámeni s negativními stereotypy týkajícími se Romů, jejich atribuční procesy je výrazněji nepotvrzují. Atribuční procesy týkající se agrese jsou dokonce v rozporu s tímto stereotypem o Romech.

Výsledky nelze zobecnit na celou českou populaci ani na populaci vysokoškolských studentů. Je možné předpokládat, že studenti byli více ovlivněni sociální žádoucností, než by byl zbytek populace, u které by sociální žádoucnost, respektive konformita mohla ukázat i tendenci k opačnému zkreslení, tj. proti Romům.

Rozdíl mezi stereotypy a atribučními procesy ve výsledcích šetření ukazuje na významnost zkoumání nejen stereotypů, které jsou známy, ale i atribučních procesů. Ze zkoumaných atribucí sice nelze poznat skutečné chování dotázaných k romskému etniku, přesto jsou pro něj atribuce lepším prediktorem než stereotypy.

ZÁVĚR

Účelem diplomové práce byl popis vztahu mezi romským etnikem a majoritní populací v České republice. Tento vztah byl v průběhu dějin provázen mnoha konflikty a předsudky. Stereotypy a předsudky o Romech, bohužel stejně jako diskriminace, přžívají v české společnosti dodnes a situace se jeví jako velmi vážná.

Přesto se zdá, že by se poměry mohly obracet k lepšimu. Společenská situace se od roku 1989 již poměrně stabilizovala a negativní emoce jsou momentálně zaměřeny spíše na uprchlíky než na Romy, nepříznivě zaměřená média ztrácejí svůj vliv díky sociálním sítím...

Mnohé problémy ve společném soužití není však radno podcenit. Je nutné detailně zmapovat romskou komunitu u nás, především dál hledat odpovědi na otázky, zda jsou Romové ve svých zájmech jednotní a mají společnou identitu, kterou chtějí posilovat, teprve poté lze aplikovat účinná opatření.

Je zapotřebí zlepšit informovanost majoritní populace o romské kultuře, upozornit, že nepochopitelné chování romského etnika může být dáno právě jejich odlišnou kulturou. Přestože jsou kultury rozdílné, je důležité vyzdvihnout i společné a pozitivní romské hodnoty a pomoci Romům s jejich zachováním. Samozřejmostí je podobný postup i obráceně, lépe informovat Romy o kultuře majoritní.

Jako nevyhnutelný se jeví zásah státu, případně apel občanů na něj. Stát a jeho zástupci jsou nejpovolanější k tomu, aby veřejně odmítli negativní chování k Romům a postavili se na jejich stranu za cenu

krátkodobé pozitivní diskriminace, přestože se bude jednat o nepopulární opatření. Především je nezbytná průběžná kontrola všech projektů zaměřených na pomoc romskému etniku. Dále je potřeba vytvářet podmínky pro zapojení romského etnika i majoritní populace při hledání dalších řešení, poté mohou občané převzít za současnou situaci spoluodpovědnost.

Účelem kvantitativního šetření v praktické části bylo zmapování současného vztahu české majoritní populace k Romům. Pro tento účel byl vytvořen dotazník týkající se stereotypů a atribučních procesů inspirovaný italským výzkumem o vztahu mezi dvěma etniky.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že negativní stereotypy o Romech jsou známy, ale částečně se liší od atribučních procesů. Tento trend ukazuje na důležitost zkoumání atribucí chování. Respondenti se neliší ani tak znalostmi stereotypů, ale jejich uplatněním při hodnocení předloženého chování.

Výsledky šetření jsou omezeny nedostatečným počtem respondentů a patrně nevhodně zvolenou otázkou týkající se konsenzu při atribucích. Je zapotřebí vzít v úvahu i společenskou žádoucnost, rozdíl mezi stereotypy a atribucemi je však znát i přes možné zkreslení.

Výsledky šetření lze shrnout sdělením, že postoj majoritní populace k Romům není tak negativní, jak je prezentován prostřednictvím sdílených stereotypů a médií, jež tyto přebírají. Lze předpokládat, že opatření na zlepšení společného soužití budou mít pozitivnější odezvu, než by se dalo ze známých stereotypů očekávat.

Do budoucna by bylo vhodné rozšířit podobná šetření i na širší okruh respondentů a prozkoumat názor členů romského etnika na společné soužití s českou majoritou.

SEZNAM LITERATURY

ALEXANDER, Jeffrey C. Promýšlení „způsobů začlenění“: asimilace, napojování a multikulturalismus jako varianty občanské participace. In: Radim MARADA, ed. *Etnická různost a občanská jednota*. Brno: CDK, 2006b, s. 49-71. Sociologická řada, sv. 3. ISBN 80-7325-111-6.

ALEXANDER, Jeffrey C. Ústřední solidarita, etnická okrajová skupina a sociální diferenciacce. In: Radim MARADA, ed. *Etnická různost a občanská jednota*. Brno: CDK, 2006a, s. 16-48. Sociologická řada, sv. 3. ISBN 80-7325-111-6.

ALLPORT, Gordon W. *O povaze předsudků*. Přeložil Eduard GEISLER. Praha: Prostor, 2004. Obzor, sv. 58. ISBN 80-7260-125-3.

BARŠOVÁ, Andrea. Problémy bydlení etnických menšin a trendy k rezidenční segregaci v České republice. In: Petr VÍŠEK, ed. *Romové ve městě*. Praha: Socioklub, 2002, s. 5-29. ISBN 80-86484-01-7.

FINCHAM, Frank a HEWSTONE, Miles. Atribuční teorie a výzkum: od základů k aplikaci. In: HEWSTONE, Miles a Stroebe, Wolfgang. *Sociální psychologie*. Přeložila Dagmar Brejlová a Pavla Le Roch. Praha: Portál, 2006, s. 237-280. ISBN 80-7367-092-5.

FRIŠTENSKÁ, Hana. Romové ve městě – společné bydlení. In: Petr VÍŠEK, ed. *Romové ve městě*. Praha: Socioklub, 2002, s. 49-68. ISBN 80-86484-01-7.

GOSLING, Patrick, ed. *Psychologie sociale: L'individu et le groupe*. 2e éd., Paris: Bréal, 2009. ISBN 978-2-7495-0905-1.

HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 4. vyd., Praha: Portál, 2010, s. 52-53, 103, 134, 196, 209, 454, 552, 559, 592. ISBN 978-80-7367-686-5.

HAYESOVÁ, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Přel. Irena ŠTĚPANÍKOVÁ. 7. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0534-0.

HNILICA, Karel a Lia RADOVÁ. Rasismus? Postoje? Ideologie? K determinantám etnických stereotypů. *Československá psychologie*. 2013, **57** (2), 144-161. ISSN: 0009-062X.

HOLOMEK, Karel. 17. listopadu zvonili klíči i Romové. *Romano hangos/Romský hlas*. 2015, **17** (18), 1. ISSN [neuveveno].

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. Šaj pes dovakeras, můžeme se domluvit. 4. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0496-6.

JAKOUBEK, Marek. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: Socioklub, 2004. ISBN 80-86140-21-0.

KLÍČOVÁ, Kateřina. Sčítání lidu: romští Češi, nebo čeští Romové. In: Radim MARADA, ed. *Etnická různost a občanská jednota*. Brno: CDK, 2006, s. 221-255. Sociologická řada, sv. 3. ISBN 80-7325-111-6.

KOŤA, Jaroslav, TRPIŠOVSKÁ, Dobromila a VACÍNOVÁ, Marie. *Sociální psychologie*. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha: UJAK, 2013. ISBN 978-80-7452-029-7.

KRIŠTOF, Roman. Romové, Evropa a mezinárodní instituce. In: Marek JAKOUBEK a Tomáš HIRT. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 102-133. ISBN 80-86473-83-X.

MARADA, Radim. Od Marxe k Alexanderovi. Občanská inkluze jako problém moderní společnosti. In: Radim MARADA, ed. *Etnická různost*

a občanská jednota. Brno: CDK, 2006, s. 72-113. Sociologická řada, sv. 3. ISBN 80-7325-111-6.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. přeprac. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 46, 57, 159, 168-169, 180-181, 215. ISBN 978-80-7367-368-0.

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0690-7.

NOVÁK, Karel A. Romové, nacionalismus a rozvojové programy. In: Marek JAKOUBEK a Tomáš HIRT. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 134-154. ISBN 80-86473-83-X.

NOVÁK, Tomáš. *O předsudcích*. Brno: Doplněk, 2002. ISBN 80-7239-121-6.

PENDRY, Louise F., MACRAE, C. Neil et HEWSTONE, Miles. *Réflexions sur autrui: une approche sociocognitive*. Traduction de Anna Tcherkassof. In: MOSCOVICI, Serge, ed. *Psychologie sociale des relations à autrui*. Paris: Armand Colin, 2006, p. 181-207. ISBN 2-200-34291-8.

Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999, s. 16-66, 67-90, 91-114, 115-136, 137-183, 184-218, 244-266, 271-289, 378-397, 398-416, 417-472. ISBN 80-902260-7-8.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie*. 3. dopl. a uprav. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-560-8.

ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-250-5.

SEKYT, Viktor. Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor). In: Marek JAKOUBEK a Tomáš

HIRT. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 188-217. ISBN 80-86473-83-X.

STEINER, Jakub. Ekonomie sociálního vyloučení. In: Marek JAKOUBEK a Tomáš HIRT. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 218-229. ISBN 80-86473-83-X.

ŠLESINGEROVÁ, Eva. Poetika a politika vzpomínání na „češství“. In: Radim MARADA, ed. *Etnická různost a občanská jednota*. Brno: CDK, 2006, s. 143-165. Sociologická řada, sv. 3. ISBN 80-7325-111-6.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

WEINEROVÁ, Renata. *Romové a stereotypy*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2632-1.

WHITLEY, Bernard et KITE, Mary. *Psychologie des préjugés et de la discrimination*. Traduction de Thomas ARCISZEWSKI. Bruxelles: De Boeck, 2013. ISBN 978-2-8041-6940-4.

INTERNETOVÉ ZDROJE

BERGER, Vojtěch. Na Slovensku přibývá obcí, které pomáhají Romům postavit si vlastní bydlení. *Romové v České republice* [online]. ©2014, poslední revize 6. 4. 2014 [cit. 2016-03-25]. Dostupné z: <http://www.romove.cz/cz/clanek/26418>

CAPOZZA, Dora and MANGANELLI RATAZZI, Anna Maria. Stereotypes and Attribution Processes in a Multi-ethnic Italian Province. *Journal of Community & Applied Social Psychology* [online]. ©1999, **9**, 231-235 [cit. 2014-03-12]. ISSN 1099-1298. Dostupné z: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&hid=122&sid=c006ae24-dcf5-48f0-91da-b5000cfbeecd%40sessionmgr113>

HLAVÁČEK, Karel. Romové v České republice. *Romové v ČR* [online]. ©2014, [cit. 2016-02-28]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=91753>

KELLEY, Harold H. An Application of Attribution Theory to Research Methodology for Close Relationships. In: LEVINGER, George and RAUSH Harold L., eds. *Close Relationship* [online]. Amherst: University of Massachusetts Press, 1977. p. 87-114 [cit. 2016-04-20]. ISBN 0-87023-238-X. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=w8jH_L_BULcC&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false

PŘEDNÁŠKA

FOLLENFANT, Alice. Psychologie sociale. Les cours de licence 2 de la psychologie (semestre 1). Bordeaux: Université de Bordeaux, 2015.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1

Varianta dotazníku č. 1 CRN: Čech-Rom, negativní

Příloha č. 2

Varianta dotazníku č. 2 CRP: Čech-Rom, pozitivní

Příloha č. 3

Varianta dotazníku č. 3 RCN: Rom-Čech, negativní

Příloha č. 4

Varianta dotazníku č. 4 RCP: Rom-Čech, pozitivní

Příloha č. 1

CRN Dotazník

Scénář A:

Zahraniční studentka vypráví o svém zážitku: "Viděla jsem, jak před křižovatkou řidič Fordu nedobrzdl a narazil do Felicie před ním. Z té okamžité vyběhl asi čtyřicetiletý český řidič a začal nadávat, rozčilovat se a pak i několikrát kopl do kol Fordu."

Poté si klade otázku, jak je možné, že se tento Čech zachoval zrovna takhle. Jaký je Váš názor?
(svoji odpověď vyznačte na škále s danými okrajovými body, např. 1-2-3-(4)-5-6-7-8-9-10)

1. Možná byl jeho den něčím mimořádný, kdyby se tato situace odehrála jindy, je pravděpodobné, že...

by zareagoval naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → by zareagoval úplně jinak

2. V podobných situacích je pravděpodobné, že...

reaguje naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → reaguje úplně jinak

3. V popsané situaci je podobné chování...

naprosto výjimečné ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → zachoval by se tak každý

4. Je takové chování pro Čechy typické?

naprosto typické ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → naprosto netypické

Scénář B:

Zahraniční student vypráví o svém zážitku: "Viděl jsem, jak jednomu člověku na ulici vypadla z tašky peněženka, což viděl i nějaký asi třicetiletý Rom, který ji rychle popadl a strčil si ji do kapsy."

Poté si klade otázku, jak je možné, že se tento Rom zachoval zrovna takhle. Jaký je Váš názor?
(svoji odpověď vyznačte na škále s danými okrajovými body, např. 1-2-3-(4)-5-6-7-8-9-10)

1. Možná byl jeho den něčím mimořádný, kdyby se tato situace odehrála jindy, je pravděpodobné, že...

by zareagoval naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → by zareagoval úplně jinak

2. V podobných situacích je pravděpodobné, že...

reaguje naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → reaguje úplně jinak

3. V popsané situaci je podobné chování...

naprosto výjimečné ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → zachoval by se tak každý

4. Je takové chování pro Romy typické?

naprosto typické ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → naprosto netypické

Jste: muž – žena

Obor studia: společenskovední – přírodovědecký – technický – jiný

Příloha č. 2

CRP Dotazník

Scénář A:

Zahraniční studentka vypráví o svém zážitku: "Viděla jsem, jak před křižovatkou řidič Fordu nedobrzdlil a narazil do Felicie před ním. Z té okamžitě vyběhl asi čtyřicetiletý český řidič a začal se starat, jestli je řidič Fordu v pořádku, nemá nikoho zraněného v autě a nepotřebuje sanitku."

Poté si klade otázku, jak je možné, že se tento Čech zachoval zrovna takhle. Jaký je Váš názor?
(svoji odpověď vyznačte na škále s danými okrajovými body, např. 1-2-3-(4)-5-6-7-8-9-10)

1. Možná byl jeho den něčím mimořádný, kdyby se tato situace odehrála jindy, je pravděpodobné, že...

by zareagoval naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → by zareagoval úplně jinak

2. V podobných situacích je pravděpodobné, že...

reaguje naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → reaguje úplně jinak

3. V popsané situaci je podobné chování...

naprosto výjimečné ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → zachoval by se tak každý

4. Je takové chování pro Čechy typické?

naprosto typické ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → naprosto netypické

Scénář B:

Zahraniční student vypráví o svém zážitku: "Viděl jsem, jak jednomu člověku na ulici vypadla z tašky peněženka, což viděl i nějaký asi třicetiletý Rom, který ji rychle popadl a běžel mu ji vrátit."

Poté si klade otázku, jak je možné, že se tento Rom zachoval zrovna takhle. Jaký je Váš názor?
(svoji odpověď vyznačte na škále s danými okrajovými body, např. 1-2-3-(4)-5-6-7-8-9-10)

1. Možná byl jeho den něčím mimořádný, kdyby se tato situace odehrála jindy, je pravděpodobné, že...

by zareagoval naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → by zareagoval úplně jinak

2. V podobných situacích je pravděpodobné, že...

reaguje naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → reaguje úplně jinak

3. V popsané situaci je podobné chování...

naprosto výjimečné ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → zachoval by se tak každý

4. Je takové chování pro Romy typické?

naprosto typické ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → naprosto netypické

Jste: muž – žena

Obor studia: společenskovední – přírodovědecký – technický – jiný

Příloha č. 3

RCN Dotazník

Scénář A:

Zahraniční studentka vypráví o svém zážitku: "Viděla jsem, jak před křižovatkou řidič Fordu nedobrzdl a narazil do Felicie před ním. Z té okamžitě vyběhl asi čtyřicetiletý romský řidič a začal nadávat, rozčilovat se a pak i několikrát kopl do kol Fordu."

Poté si klade otázku, jak je možné, že se tento Rom zachoval zrovna takhle. Jaký je Váš názor?
(svoji odpověď vyznačte na škále s danými okrajovými body, např. 1-2-3-(4)-5-6-7-8-9-10)

1. Možná byl jeho den něčím mimořádný, kdyby se tato situace odehrála jindy, je pravděpodobné, že...

by zareagoval naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → by zareagoval úplně jinak

2. V podobných situacích je pravděpodobné, že...

reaguje naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → reaguje úplně jinak

3. V popsané situaci je podobné chování...

naprosto výjimečné ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → zachoval by se tak každý

4. Je takové chování pro Romy typické?

naprosto typické ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → naprosto netypické

Scénář B:

Zahraniční student vypráví o svém zážitku: "Viděl jsem, jak jednomu člověku na ulici vypadla z tašky peněženka, což viděl i nějaký asi třicetiletý Čech, který ji rychle popadl a strčil si ji do kapsy."

Poté si klade otázku, jak je možné, že se tento Čech zachoval zrovna takhle. Jaký je Váš názor?
(svoji odpověď vyznačte na škále s danými okrajovými body, např. 1-2-3-(4)-5-6-7-8-9-10)

1. Možná byl jeho den něčím mimořádný, kdyby se tato situace odehrála jindy, je pravděpodobné, že...

by zareagoval naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → by zareagoval úplně jinak

2. V podobných situacích je pravděpodobné, že...

reaguje naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → reaguje úplně jinak

3. V popsané situaci je podobné chování...

naprosto výjimečné ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → zachoval by se tak každý

4. Je takové chování pro Čechy typické?

naprosto typické ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → naprosto netypické

Jste: muž – žena

Obor studia: společenskovední – přírodovědecký – technický – jiný

Příloha č. 4

RCP Dotazník

Scénář A:

Zahraniční studentka vypráví o svém zážitku: "Viděla jsem, jak před křižovatkou řidič Fordu nedobrzdl a narazil do Felicie před ním. Z té okamžité vyběhl asi čtyřicetiletý romský řidič a začal se starat, jestli je řidič Fordu v pořádku, nemá nikoho zraněného v autě a nepotřebuje sanitku."

Poté si klade otázku, jak je možné, že se tento Rom zachoval zrovna takhle. Jaký je Váš názor?
(svoji odpověď vyznačte na škále s danými okrajovými body, např. 1-2-3-(4)-5-6-7-8-9-10)

1. Možná byl jeho den něčím mimořádný, kdyby se tato situace odehrála jindy, je pravděpodobné, že...

by zareagoval naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → by zareagoval úplně jinak

2. V podobných situacích je pravděpodobné, že...

reaguje naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → reaguje úplně jinak

3. V popsané situaci je podobné chování...

naprosto výjimečné ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → zachoval by se tak každý

4. Je takové chování pro Romy typické?

naprosto typické ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → naprosto netypické

Scénář B:

Zahraniční student vypráví o svém zážitku: "Viděl jsem, jak jednomu člověku na ulici vypadla z tašky peněženka, což viděl i nějaký asi třicetiletý Čech, který ji rychle popadl a běžel mu ji vrátit."

Poté si klade otázku, jak je možné, že se tento Čech zachoval zrovna takhle. Jaký je Váš názor?
(svoji odpověď vyznačte na škále s danými okrajovými body, např. 1-2-3-(4)-5-6-7-8-9-10)

1. Možná byl jeho den něčím mimořádný, kdyby se tato situace odehrála jindy, je pravděpodobné, že...

by zareagoval naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → by zareagoval úplně jinak

2. V podobných situacích je pravděpodobné, že...

reaguje naprosto stejně ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → reaguje úplně jinak

3. V popsané situaci je podobné chování...

naprosto výjimečné ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → zachoval by se tak každý

4. Je takové chování pro Čechy typické?

naprosto typické ← 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 → naprosto netypické

Jste: muž – žena

Obor studia: společenskovední – přírodovědecký – technický – jiný

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autora/ky: Eva Tenglerová

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie

Název práce: Stereotypy a atribuční procesy mezi Čechy a Romy
v České republice

Počet stran (bez příloh): 81

Celkový počet stran příloh: 5

Počet titulů české literatury a pramenů: 28

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 4

Počet internetových odkazů: 4

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Hnilica, CSc.

Rok dokončení práce: 2016

**Posudek vedoucího diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studentky: **Eva Tenglerová**

Obor studia: psychologie

Název práce: *Stereotypy a atribuční procesy mezi Čechy a Romy v České republice*

Vedoucí práce: doc. Karel Hnilica

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 81

Počet stránek příloh: 5

Počet titulů v seznamu literatury: 36

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Oborová přílehlavost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

		x		
--	--	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	x			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

		x		
--	--	---	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	x			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

x				
---	--	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

	x			
--	---	--	--	--

Naplnění cílů práce

	x			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	x			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Návaznost kapitol a subkapitol

	x			
--	---	--	--	--

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

x				
---	--	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

	x			
--	---	--	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Autorka realizovala výzkum založený na teoriích atribucí. Konkrétně očekávala, že kladné chování Romů bude příslušníky majority atribuováno spíše vnějším příčinám, zatímco jejich negativní chování bude atribuováno příčinám vnitřním. Při vysvětlování chování příslušníků majoritní společnosti očekávala spíše opačné atribuce. Dimenzi vnitřní-vnější operacionalizovala pomocí dimenzí konzistence, konsenzu a distinktivnosti. Jejeho dotazníkového šetření se zúčastnilo 440 respondentů. Výsledky jsou zčásti v souladu s hypotézami.

Otázky do diskuse: Čím si vysvětlujete zjištění, že respondenti pokládají Romy současně za nepoctivější i poctivější než Čechy?

Proč pokládáte Kelleyho dimenze (například konzistence) za synonymní s dimenzí vnitřní-vnější?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Práce je napsána velmi pečlivě a přehledně. Značná část teoretické kapitoly má však spíše etnografický než psychologický ráz.

Diplomová práce splňuje požadavky kladené na tento typ prací.

Doporučení k obhajobě: **doporučuji**

Navrhovaná klasifikace: **1 - 2**

Datum, podpis:

20. 5. 2016

doc. Karel Hnilica

**Posudek oponenta diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: Eva Tenglerová

Obor studia: psychologie

Název práce: Stereotypy a atribuční procesy mezi Čechy a Romy v České republice

oponent práce: doc. PhDr. Jaroslav Kořá

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 81

Počet stránek příloh: 5

Počet titulů v seznamu literatury: 28+4

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Oborová přílehavost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	1			
--	---	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	1			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	1			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	1			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	1			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	1			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

0				
---	--	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

0				
---	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

	1			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	1			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	1			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost
výsledků v praxi

1			
---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce
(publikace, referáty, apod.)

1			
---	--	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Proč a v čem se negativní stereotypy o Romech částečně se liší od atribučních procesů?
V čem autorka shledává příčiny proměny vztahu majoritní společnosti k Romům (po roce 1989)?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Studentka předložila práci týkající se stále aktuální problematiky stereotypů, resp. předsudků, které se vyskytují vůči romskému etniku v české společnosti. V úvodní kapitole je provedena základní tematizace studované problematiky, jsou vyjasněny základní pojmy. Následující kapitola je věnována popisu zvyklostí a specifických charakteristik Romů. Třetí kapitola se zabývá vztahy Romů a majoritní společnosti se zaměřením na vývoj těchto vztahů po roce 1989. Autorka se zde pokusila vyjádřit romskou identitu a některá specifika v soudržnosti romské komunity. Následující kapitoly jsou věnovány výzkumnému šetření, které je uzavřeno nejen analýzou výsledků, ale i diskusí k dosaženým výsledkům. Celkové hodnocení: Autorka předložila kultivovanou, promyšlenou práci, která obsahuje velmi dobré vhledy do popisované problematiky. Šetření (opírající se o italské výzkumy) přináší pozoruhodné výsledky, i když si autorka byla vědoma omezeného rozsahu respondentů. K předložené práci nemám připomínek a oceňuji, že autorka naplnila to, co bylo předmětem její studie o atribucích a předsudcích vůči romskému etniku. Práce splňuje požadavky kladené na diplomové práce a lze ji doporučit k obhajobě.

Doporučení k obhajobě: doporučuji
Navrhovaná klasifikace: výborně

Datum, podpis: 12.5.2016 doc. PhDr. Jaroslav Kořa